

štogod svršeno, da zakažem sednicu. Ali ako Zakonodavni Odbor nalazi, mi možemo današnju sednicu prekinuti i zakazati je za sutra pre podne. Molim g. članove, da se izjasne, da li primaju taj predlog? (Ministar za Izjednačenje Zakona **Marko Trifković**: Molim reč.) Ima reč g. Ministar.

Ministar za Izjednačenje Zakona **Marko Trifković**: Ako je Zakonodavni Odbor za to, da ovu sednicu treba odložiti, onda bili ja molio Zakonodavni Odbor, da se iduća sednica što pre sazove, jer vlada polaže mnogo na to, da ovaj izborni zakon bude što pre donesen. (**Vojislav Lazić**: To znači, da se reši izborni zakon pre budžeta! — Nastaju prigovori i objašnjenja medju pojedinim poslanicima.)

Ja mislim, gospodo, da sam bio dosta jasan. Gospodin Lazić mi upade u reč; izgleda da on nije zadovoljan s time, što vlada želi, da se izborni zakon što pre donese. Ja molim g. Lazića, da veruje, da je u interesu sviju nas, sviju političkih stranaka i u interesu parlamentarizma, da se izborni zakon što pre donese. Ja mislim, da gospodin Lazić i njegova grupa neće praviti tome opoziciju.

Predsednik **Miša Trifunović**: Prima li Zakonodavni Odbor da današnju sednicu prekinemo i da drugu zakažemo za sutra u 4 i po, ako ne bude skupštinske sednice odnosno preksutra pre podne? (Prima se.) Time današnju sednicu zaključujem.

(Svršetak u 17 časova.)

LXXVIII. SEDNICA

ZAKONODAVNOG ODBORA

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE

SRBA, HRVATA I SLOVENACA

držana 17. juna 1922. godine u Beogradu.

Predsedavao Predsednik **Miša Trifunović**.

Sekretar dr. **Pavle Čubrović**.

Prisutan Ministar za Izjednačenje Zakona **Marko Trifković** i Ministar unutrašnjih dela dr. **Vojislav Marinković**.

(Početak u 10 i 20 časova pre podne.)

Predsednik **Miša Trifunović**: Otvaram gospodo 78. redovni sastanak. Molim, da čujete zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar dr. **Pavle Čubrović** čita zapisnik prošlog sastanka.

Predsednik **Miša Trifunović**: Prima li se pročitani protokol? (Prima se.) Objavljujem, da je protokol primljen.

Čast mi je izvestiti Odbor da je g. Predsednik Narodne Skupštine dostavio Odboru na proučavanje ove predloge zakona: a) g. Ministra Unutrašnjih Dela o pregledavanju (cenzuri) kinematografskih filmova i b) o državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Za oba ova zakonska predloga izabraće se jedan naročiti odbor na jednoj od idućih sednica.

G. Ministar Šuma i Rudnika dostavio je Odboru pregled izdatih koncesija za eksploataciju ruda u Srbiji. Ovaj će se pregled rudarskih koncesija uputiti pododboru za šumske koncesije na razmatranje i dalji rad. Slaže li se Odbor? (Slaže se.)

Prelazimo sada na dnevni red. Na dnevnom je redu: Pretres izveštaja pododbora o predlogu zakona o izmenama zakona, na osnovu koga su izvršeni izbori na dan 28. novembra 1920. god. Otvaram načelni pretres. Ima reč g. izvestilac.

Izvestilac dr. **Ninko Perić**: Sekcija Zakonodavnog Odbora pregledala je zakonski projekt o izmenama zakona, na osnovu koga su izvršeni izbori na dan 28. novembra 1920. god. i ima čast predložiti Zakonodavnom Odboru, da primi ove izmene u redakciji kako je to sekcija predložila.

Ja ću skrenuti pažnju, da je Ustavom nama naredjeno, da putem ovoga kratkog postupka možemo učiniti samo izmene u toliko u koliko treba izborni zakon dovesti u saglasnost sa Ustavom. Najveći deo odredaba u izmenama takvoga je karaktera. Istina, Ustav je sam ostavio vlast Zakonodavnom Odboru, da učini i potrebne izmene u rokovima, koje ovaj zakon predviđa i u načinu, na koji će se izvršiti potrebna podela mandata na pojedine kandidatske liste prema broju glasova. To su jedine stvari, u kojima mi možemo odstupiti od izbornog zakona sa one čisto materijalno-pravne strane. U ostalim propisima je u glavnom reč o tome, da se ovaj zakon dovede u saglasnost sa propisima, koje je sam Ustav doneo.

Što se tiče te podele mandata, a to je najglavnije pitanje, mogu vam reći ovo. Prema projektu vladinom ta podela treba da se vrši na taj način, što će se zadržati liste, da bi se dala mogućnost da narod, odnosno političke stranke budu srazmerno zastupljene prema svojoj snazi u parlamentu. Sem toga u projektu vladinom predviđalo se, da će otpasti liste, koje nemaju količnika, a s druge strane količnik se izračunavao tako, što se delio ukupan broj glasača sa brojem poslanika koliko dotična izborna jedinica ima. Sekcija je našla, da su te odredbe malo stroge u pogledu malih političkih grupa i ona ih je jako ublažila. Prema tome količnik se neće izračunavati na taj način, što će se broj glasača deliti sa brojem poslanika, nego sa brojem poslanika plus jedan, znači, da je u toliko količnik manji, a onda se time izlazi u susret manjim političkim grupama. Sekcija je dakle u tome pogledu izmenila vladin projekt i predlaže Odboru da usvoji to rešenje: da se količnik iznalazi na taj način, što će se broj glasača podeliti sa brojem poslanika plus jedan. Tek u tom slučaju liste, koje nemaju tako pronađen količnik, ima da otpadnu, ali ipak sekcija je našla, da treba i tu strogo ublažiti u nekoliko u velikim oblastima. Tamo gde se bira šest i devet poslanika, vi ćete videti iz

ovoga samog projekta, daje se mogućnost malim strankama da dobiju po jednog predstavnika, ako bi samo jedna lista odnosno dve liste dobile količnik.

To je bilo pitanje odnosno količnika. Drugo je za nas važno pitanje: kojim će redom kandidati sa liste biti oglašeni za izabrane. Ja ću sa nekoliko reči zadržati se i na tome pitanju, jer je ono još važnije, pa ću s time i završiti.

Mi smo imali vrlo velikih teškoća zbog toga koji će se kandidat staviti napred na listi, jer su po izbornom zakonu bili oglašavani izabranim onim redom kojim su stavljeni na liste. Vi znate, da je zbog toga bilo velikih teškoća i da su pravljene razni kompromisi, koji se nisu izvršivali, te je to izazivalo ogorčenje u narodu. Nama nije cilj da razdrobimo sve političke grupe u zemlji i s toga želimo, da zakonom regulišemo to pitanje, kojim će redom kandidati biti birani.

Neosporno, kao prvi princip u tome pogledu morali smo usvojiti, da onaj kandidat, koji ima veći broj glasova, dodje i u Skupštinu kao poslanik. Tu sada može biti teškoća zbog toga što srezovi nisu jednaki, svaki srez ima svoga kandidata i prirodno je, da će u velikom srezu biti veliki broj glasova, ali nije moguće praviti izbornu geometriju i stvoriti jednake izborne srezove. A da bi se ta nezgoda ublažila, mi predlažemo da Odbor usvoji jedno takvo rešenje, da se može jedan kandidat kandidirati u dva sreza. Na taj način mogu se dva sreza koalirati i mali srezovi mogu parirati nadmoćnost velikih srezova. U tom slučaju se glasovi sabiraju u oba sreza zajedno, na taj način mali srezovi mogu paralisati često nadmoćnost velikih srezova.

Prema tome, gospodo, ja molim Odbor, da ovako redigovan projekt sa izmenama izbornog zakona primi kako ga je sekcija predložila.

Predsednik Miša Trifunović: Ima reč gosp. Hohnjec.

Dr. Josip Hohnjec: Gospodje poslanci! Ideja demokracije zahteva, da se dá vsemu narodu in vsem njegovim članom brez izjeme možnost, da po svojih izvoljenih zastopnikih po pojedinih korporacijah, zlasti v parlamentu sodeluje pri zakonodaji in upravi države in dežel. Etični postulat, ki izvire iz ideje demokratske države, je, da ljudstvo ne sme biti samo objekt vlade, ki mu prisojja samo pasivno vlogo, marveč da je narod subjekt državljanskih pravic in nositelj zakona. Zato pa pri zakonodaji ne sme noben državljan biti izključen. Pravo naroda, ki izbira svoje zastopnike, je volivno pravo. Po naravnem zakonu pripada to pravo vsakemu človeku kot takemu. Na to se mora ozirati objektivno volivno pravo, to je one zakonske norme, ko naj uredijo aktivno volivno pravo posameznih državljanov.

Zakonske norme, ki so predložene narodni skupščini kot nov volivni zakon, so take, da jih moramo imenovati nedostojne za moderno državo 20. stoletja po končani svetovni vojni. Volivni zakon mora vsem državljanom volivno pravo omogočiti in olajšati, ne ga pa odvzeti ali otežkočiti. Predložene zakonske norme pa to pravo celotno odvezemajo polovici državljanov, izmed druge polovice pa jo prav velikemu številu dejansko odrekaajo (negirajo) z določbami o okrajnih kandidaturah, o skrutinju in količniku.

Gospoda! Konstatiram to nadvse značilno dejstvo, da postoji l. 1922. po Kristusovem rojstvu neka država, ki je moderna v tem zmislu, ker je najnovejšega datuma, ki pa spada med nemoderne najsta-

rejšega datuma po svojih nazadnjaških zastarelih zakonih, pa naj so ti zakoni tako novega datuma, da so jedva predloženi kot zakonski načrt, ki naj ga sprejme parlament. L. 1922. se vodi v našem parlamentu diskusija o volivnem zakonu, ki določa, da je le polovica državljanov nositeljica državljanskih pravic, dočim je ženska polovica brez teh pravic.

Gospoda! To ni znak časa, marveč je le dokaz za atavistično preziranje drugega spola. Vsi naši poskusi, da bi ublažili, ako ne celotno odpravili ta politični atavizam, so bili dosežaj brez uspeha. Ne nameravam ponavljati argumentov, ki sem jih že tolikokrat navedel. Brezploden bi bil ta posel, ker si gospodje vladne večine kakor junak Odisej zoper sirenske glasove skrbno mašijo ušesa. Samo to bi si dovolil pripomniti, da v tem vprašanju ranžira naša država celo za reakcionarno Madžarsko, ki je pri sedaj izvršenih volitvah dala volivno pravico vsaj približno milijonu žensk. (Dr. **Radonić:** A inace su odredbe madžarskog izbornog zakona veoma reakcionarne.) Saj jaz ne govorim o drugih določbah madžarskega volivnega zakona, ampak konstatiram samo omenjeno dejstvo in nič drugega.

V tem vprašanju niso predložene nikake spremembe, da bi se izboljšal volivni zakon, sklenjen od začasnega narodnega predstavništva. Vse spremembe, kar jih je predloženih, pomenijo temeljito poslabšanje volivnega zakona.

Tako pogoršavanje pomeni ustanova dvojnega količnika. Kandidatne liste, koje ne dosežejo prvega visokega količnika, v obče ne pridejo v obzir pri dodelitvi mandatov. S tem bo majhnim političnim skupinam zabranjen vstop v parlament. Kaj bodo ti politični izgnanci počenjali doma?

Tako poslabšanje nadalje involvira sistem okrajnih kandidatur. Gospodje! Tu moram izjaviti: aut — aut! Ali okrajni poslanci ali okružni poslanci! Kombinacija obeh sistemov ne gre dobro; mi vidimo, da je ta kombinacija tudi v našem zakonskem predlogu slabo izpadla. Če hočete držati idejo okrajnih kandidatur, mora imeti vsak okraj pravico, da ima svojega poslanca. Po našem zakonskem predlogu pa nimamo te garancije. Ostali bodo okraji brez poslanca. Tak zakonski predlog sam pobija idejo, na katero se opira kot na temelj. Daljnja posledica te določbe bo cepanje kandidatnih list, cepanje glasov i t. d.

Ustava proglašja načelo, da je posamezni poslanec ne samo zastopnik ožjega kroga, ki ga je izbral, ampak da predstavlja ves narod. Kako se naj zastopnik razmeroma majhnega okraja, izvoljen od primeroma majhnega števila izmed ogromne množice vseh v državi oddanih glasov, smatra za zastopnika cele države?! Kako naj zastopnik malega okraja osredotoči svoje delo na celo državo, ko bo povsem odvisen od svojih okrajnih volivcev in navezan na izvrševanje njihovih mnogoštevilnih okrajnih želja in zahtev? Tako gospodje iz vladne večine zatajujejo ustavo, ki je njihovo dete.

Sistem okrajnih kandidatur je tudi proti določbi ustave o predstavništvu manjšin. Ne gre tu samo za narodne, plemenske ali verske manjšine, gre tudi za politične manjšine v okviru državnega naroda. Take manjšine se morejo uveljavljati edinole v večjem okrožju, nikakor pa ne v majhnem okraju. Z okrajnimi kandidaturami je več ali manj zopet uveden sistem majorca, negiran pa moderni sistem proporca.

Proporčni sistem je korektura nepopolnoga računanja volivnoga izida, katero je združeno z odločitvijo po majoriteti. Pri majorcu ima sicer mnogoteri glas svojo veljavo, pa nima nikake vrednosti za izvolitev kandidata. Ostaje za večino mrtva manjina. Vrednost prava ne obstoji v veljavnosti, marveč v efikasnosti (učinkovitosti). Pri majorcu igra vsaka stranka v vsakem volivnem okraju va banque: vse ali nič. Tako bo tudi z našimi okrajnimi kandidaturami. Kako se naj potem izvrši ona ustavna določba o zastopstvu manjšin?! Problem; kako se naj vsem glasovom daje vrednost, in sicer ista vrednost, rešuje proporčni sistem. Najprej je to idejo branil in skušal popularizirati Anglež Tomaž Hare l. 1859. Za to idejo so se borili John Stuart Mill, Bluntschli, pl. Mohl in D' Hondt, ki je izumil poseben način za prakse. Proporčni sistem se je uveljavil najprej na Danskem, potem v Belgiji in Švici in polagoma; zlasti po vojni več ali manj v vseh evropskih državah. Češkoslovaška katere volivni zakon je izmed najbolj demokratičnih na svetu, ima celo trojni skrutinij. Drugi in tretji skrutinij imata namen, da se vsi glasovi, ki so pri prvem skrutiniju ostali v prid posameznih strank, seštejejo iz vseh volivnih okrožij cele države ter da se dosedaj še nedodeljeni mandati razdelijo po tem merilu med posamezne stranke. Pri drugem skrutiniju se jemljejo v obzir samo tiste stranke, ki so vsaj v enem volivnem okrožju dobile najmanj 20.000 glasov ali pa volivno število, (število glasov, ki v tem volivnem okraju odpade na en mandat). Ideja več skrutinijev je bila sprejeta in uzakonjena l. 1905. v švicarskem kantonu Tesinu, z zakonom z dne 22. oktobra 1919. v Belgiji ter kot možnost sprejeta v Nemčiji v zakonu z dne 27. aprila 1920.

Take zakonske norme imajo v volivnem pravu istinito kulturne države v Evropi. Naša država pa na polju politične kulture ne napreduje, ampak nazaduje. Mi vidimo, da pomenijo te izpremembe, ki so predložene za volivni zakon iz l. 1920., velik korak nazaj. L. 1920. je bil volivni zakon sprejet solidnim parlamentarnim potom. Bila je polnovredna debata v odboru in v plenarnih sejah. Pri nas bo šlo to po sistemu najkrajšega postopanja s prostim mašinskim zglasovanjem. Mi vemo, da bo ta predlog sprejet. Jaz pa poudarjem samo to: če bi ne bilo koalicijskega terorja, če bi bila tudi članom klubov vladne večine dana svoboda, sem jaz prepričan, da bi ta zakon ne dobil v parlamentu večine, ako bi se rešaval strogo parlamentarnim potom.

Izjavljam v imenu našega kluba, da tega zakonskega predloga ne moremo sprejeti.

Potpredsednik dr. **Svetislav Popović**: Ima reč g. **Vojislav Lazić**.

Vojislav Lazić: Gospodo, pre nego što bih prešao da izjavim svoje mišljenje o samom ovom zakonu, ja ću pre toga da progovorim nekoliko reči o tome, u koje vreme dolazi taj zakon na dnevni red i kad je Vlada našla za potrebno i nužno da taj zakon iznese pred Zakonodavni Odbor. Meni se čini, da Vlada nema u svome radu nikakvih principa, nego se u svome radu uvek upravlja čisto svojim političkim interesima; za nju ne postoje državni interesi, nego za nju postoje samo njeni politički interesi i ništa više, a da je tako, gospodo, dokaz je i to što mi za godinu dana našega rada, otkad je Ustavotvorna Skupština pretvorena u Zakonodavnu, nismo stigli da izradimo državni budžet. I onda, kad je bilo u izgledu, da ćemo posle godine dana Zakonodavnog

rada dobiti budžet, Vlada je odustala od toga, da stavi budžet na dnevni red, zateže samo donošenje budžeta, onemogućava ga i iznosi pre budžeta izborni zakon. Meni se čini, da ta Vlada radi po čisto svojim partijskim osećanjima, po čisto svojim partijskim potrebama a nikako po državnim, jer ako bi Vladu u njezinom radu opredeljivali čisto državni interesi, ja mislim, da onda ne bi bilo za Skupštinu prečega rada od donošenja budžeta.

Gospodo, ja i moja stranka ne plašimo se izbora i nismo protivnici izbornoga zakona. Mi smo još onda kad je završen Ustav podneli jedan predlog i tražili smo, da se Ustavotvorna Skupština po završetku svoga rada zaključi i da se naredi izbori za redovnu Zakonodavnu Skupštinu. Ali Vlada taj predlog nije primila. Samo to dokaz je, da se mi ne plašimo izbora i da nismo protivni, da se izborni zakon reši. Vlada je imala dosta vremena za godinu dana da reši izborni zakon, on je mogao do sada biti nekoliko puta rešen, ne jedanput nego nekoliko puta, ali vladi nije išlo u račun da ima izborni zakon. Tek sad kad je na pragu bio budžet, onda sad najednput vlada podnosi izborni zakon pre budžeta. Ja neznam kakav je drugi princip u tome rukovodio vladu sem partijski, da Vlada njene poslanike drži u šaci na ovaj način što će im pokazati izborni zakon, pa reći ili da primite ovaj budžet ovakav kakav je podnesen, ne smete praviti nikakvo pitanje, ili ćete ići na izbore i nećete više u Skupštinu doći. Baš i u tome jeste to g. Sokiću što je ovaj budžet izradio Finansijski Odbor. Tu se vidi lepo, da vlada bega od budžeta, da je za vladu bolje da radi bez budžeta nego sa budžetom, jer kad je Finansijski odbor uspeo da izradi budžet i da ga podnese pred Skupštinom, vlada beži od toga budžeta.

Gospodo, ja mislim, da se ovakav vladin rad protivi Ustavu, jer po ustavu mi treba već da imamo budžet. U čl. 113. Ustava kaže se Narodna Skupština svake godine mora doneti budžet, a mi propuštamo godinu dana pa ne donosimo budžet. Čime ćemo to pravdati, kad budemo prešli u drugu godinu rada a nemamo budžeta. Iz tih principielnih razloga ja i moji drugovi protivni smo; da se pre budžeta rešava izborni zakon, a nikako iz kakve druge bojazni g. Ministre. (Ministar za Konstituantu **Marko Trifković**: Karakteristično, odajete se. — **Miloš Moskovljević**: Živite u toj nadi, g. Ministre!)

Mi znamo, g. Ministre, da ste Vi podnošenjem ovoga zakona, ovakvog kakav ste ga predložili, uperili njegove nakaradne i reakcionarne odredbe protivu cele opozicije, a poglavito protiv nas. Mi takve reakcionarne odredbe nećemo pomoći, niti ćemo pomoći donošenje ovoga zakona pre budžeta. Mi niti se plašimo toga zakona, niti se plašimo toga što će on odmah doći na dnevni red, jer mi nemamo ništa da izgubimo, nego imamo da dobijemo i mi smo gotovi, što se tiče te strane, ako hoćete, i ako državni interesi zahtevaju, da odmah ovoga časa prekinemo rad, pa da idemo na izbore.

Dalje, gospodo, što se tiče samog izbornog zakona, ovaj izborni zakon, kako ga je Vlada predložila, u prvom redu protivan je Ustavu. Po čl. 69. Ustava Narodna Skupština bira se sa predstavništvom manjima. Ja mislim, gospodo, da ova rečenica: »Sa predstavništvom manjina« znači, da će to biti proporcionalni sistem, a nikako drukčiji; da imaju manjine da budu predstavljene u Narodnoj Skupštini. Dok medjutim po ovom zakonu, a po čl. 80., koji ste vi predložili, manjine se sasvim uništa-

vaju (Ministar za Konstituantu **Marko Trifković**: Bože sačuvaj!), a poboljšava ze većina. Ja nalazim, gospodo, da mi ne možemo protivno Ustavu doneti nijedan zakon, a ovaj zakon, koji ste vi predložili, protivi se, prvo, Ustavu, a drugo, protivi se svima demokratskim principima. I ako vi hoćete, da se deklarirate u narodu i radikali i demokraci, kao nosioci demokratskih ideja, vi niste smeli izaći sa ovakvim predlogom, jer vi ovde ne pokazujete od sebe nikakav demokratizam, nego samo pokazujete jedno veliko i krajnje reakcionarstvo. Ovakve zakone, kao što je ovaj, koji vi predlažete, ja pantim, da su donosili oni ljudi, koji su bili nosioci reakcije. (Ministar za Konstituantu **Marko Trifković**: Koji, koji? Kažite jedno ime! Nećemo fraze! Hoćemo da znamo, koji su to reakcionari, koji su donosili ovakve zakone!) Vi njih znate. To su bili oni, koji su bili predstavnici reakcije. (Dr. **J. Hohnjec**: Protić je bio bolji! Vi ste dekadence od njega! Njegov je zakon bio bolji! — Ministar za Konstituantu **Marko Trifković**: Primite Vi ceo predlog g. Protića! — Zagor.)

Predsjednik Miša Trifunović: Molim vas, gospodo, da produžimo rad. Izvolite, g. Laziću.

Vojislav Lazić: Gospodo, po ovom zakonskom predlogu zemljom će upravljati jedna mala manjina, a većina će biti iz državne uprave sasvim odstranjena i onda onaj princip, da je narod izvor i utoka vlasti, otpada. Otpada zato, što ćete vi dovesti u Skupštinu po ovom zakonu ljude izabrane sa ogromnom manjinom, a da je to tačno, ja ću vam izneti nekoliko primera. Izneću vam za primer prošli izbor u mome okrugu i na primer po ovom vašem predlogu, a s pogledom na onaj broj glasača i sa pogledom na broj lista i na broj koliko je koja lista dobila u okrugu mome, dobila bi sve kandidate samo jedna lista. A koliko je ta lista dobila? Ona je dobila svega 5200 glasova, a suprotan broj lista 12.200 glasova dolaze na druge liste. I onda, gospodo, ta lista od 5.200 glasova ima da dobije sve kandidate, a ostale dve i tri druge liste od 12.200 glasova ne bi dobile ni jednog poslanika. Onda pitam ja vas, gospodo, da li je to predstavništvo manjine i da li je to demokratski sistem izbora ili nije? Naš narod ima jednu izreku pa kaže: da svako zlo ima i svoje dobro. Meni izgleda, da to zlo, koje vi ovde unosite, da će se primeniti obratno i da će biti ono, da ko drugom jamu kopa, sam će u nju pasti. (Ministar za konstituantu **Marko Trifković**: To je stara narodna filozofija i sasvim je tačna.) Ali, gospodo, ja mislim, da Narodnu Skupštinu i nas narodne predstavnike neće rukovoditi nikakvi drugi obziri, nego obziri pravičnosti i obziri pravde. (Ministar za Konstituantu **Marko Trifković**: Obziri velikih državnih interesa.) Mi moramo biti najpravičniji. Mi se ne smemo obazirati, da li će izgubiti jedna ili druga partija ili treća, nego imamo da obezbedimo slobodne i pravilne izbore, i da na taj način stvorimo zadovoljstvo u narodu, a možemo ga stvoriti, ako donesemo jedan izborni zakon na demokratskim principima, a nikako na reakcionarnim principima, koji ovde provejavaju. Stoga, gospodo, ja ovde neću da gledam na računicu, da li će dobiti radikali ili će izgubiti demokrate, da li će se povećati zemljoradnici, ili će se povećati koja druga partija, nego se rukovodimo jedino principom, da se ovaj zakon donese na čisto slobodnomnim i demokratskim principima, pošto i naša štampa kao nosilac takve ideje traži, da se u Skupštini ostvari izborni zakon, koji će biti najbolji i koji će te principe zadovoljiti, a najzadovoljniji je onda kad svi birači

budu dobili svoje predstavnike prema svojoj brojnoj snazi — a to je proporcionalni sistem. (Ministar za Izjednačenje Zakona **Marko Trifković**: I muški i ženski kao što reče g. Hohnjec.)

Šta toga, vi kršite još jedan princip, koji je Ustavom zagarantovan. Po Ustavu se kaže: Na svakih 40.000 stanovnika bira se 1 poslanik. Ali ovako kako vi predviđate, jednima se oduzimaju poslanici sasvim, drugima se daju i onda pojedine partije, koje će biti zastupljene sa manjim brojem glasača i manjim brojem stanovnika, one će dobiti veći broj poslanika; pojedine partije, koje će imati veći broj glasača i veći broj stanovnika, neće dobiti poslanika. Podela mandata neće doći po broju stanovništva kako je to Ustavom predviđeno, neće se zadovoljiti princip jednakosti u pogledu glasova ni u pogledu stanovnika i sa tih razloga, gospodo, mi se ne možemo složiti sa ovim predloženim zakonom i tražimo, da se ovaj projekat vrati u odbor ponovo i da odbor na osnovu našega predloga i na osnovu naših mišljenja uzme ponovo ovaj zakon u ocenu i da ga saobrazi jednome pravome demokratskom principu, ako uopšte kod ove Vlade i kod ove skupštinske većine ima demokratizma.

Ja ću, gospodo, učiniti još neke zamerke kod ovoga zakona. Na pr. kod člana 5. po ranijem zakonu bila je ova odredba: svaki izborni okrug bira onoliko poslanika koliko na njega pada da bira prema broju stanovnika, ustanovljenom prema popisu pučanstva od 1915. godine. Dok međjutim, sada po sadašnjem predlogu taj stav, taj pasus je zamenjen ovako: Svaki izborni okrug bira onoliko poslanika koliko na njega pada da bira prema broju stanovnika; a ona rečenica, koja govori: prema broju ustanovljenom prema popisu pučanstva od 1915. godine, to je izostavljeno.

Dalje, gospodo, kod člana 8. vi predviđate sreskih kandidata onoliko koliko ima u okrugu srezova; pa onda predviđate jednoga nosioca liste za okrug. Prema tome vi ćete imati više kandidata u jednome izbornome okrugu, nego koliko taj okrug bira. Ja ne znam zašto je to potrebno, imati više kandidata nego koliko jedan okrug bira poslanika, dok se sa druge strane kaže, da zadovoljimo narod. To nije tačno, nego znači za opseniti prostotu naroda, neka bude kandidat i ako neće biti izabran za poslanika. E, ali vidite, gospodine ministre, kako ste sa druge strane uneli odredbu kako sreski kandidat ne može da bude nosilac liste. Šta se htelo? Htelo se to, da jednome istaknutome čoveku u narodu, koji ima srez za sobom, da mu se onemogućí izbor, i da on ne može da bude nosilac liste zato što... (Larma.) Ovde je uneta odredba gde se kaže: sreski kandidat ne može da bude nosilac liste. Šta će biti?

Ministar za Izjednačenje Zakona **Marko Trifković**: Nosilac liste ne može biti u isto vreme i sreski kandidat.

Vojislav Lazić: Sada vi meni recite kakva je razlika između toga što sam ja kazao i što ste vi kazali, jer jedno lice ne može biti u isto vreme i nosilac liste i sreski kandidat. E pa što je onda? I drugo nametanje narodu okružnoga kandidata, nosioca liste, koga izborni odbor želi naturiti.

Dalje gospodo, ovaj je zakon reakcionaran i po svojoj odredbi člana 33. Vi ste predviđali najmanji rok od 25 dana, pre dana izbora da se mora podneti kandidatska lista. Gospodo, baš u tome jeste što se hoće prepad. Kada se sve dovede u vezu vidi se, da se hoće prepad na narod, da se narodu ne da

mogućnosti ni da istakne svoje prave kandidate koje želi, niti da ima vremena da spremi kandidatsku listu. Hoće se da se skрати rok za podnošenje liste i kad bude tako kratak rok, onda će pojedine partije ili pojedini ljudi ili pojedini okruzi, koji su hteli istaći prave svoje kandidate, biti odbijeni kod sudova zato, što će biti te liste dočkan podnesene. Zašto, gospodo, to menjati? Po ranijem zakonu bilo je, da se mogla lista podneti na 8 dana pre dana izbora. Tražilo se samo onoliko koliko se može od prvostepenih sudova poslati kandidatskih lista. A sada se traži 25 dana. Da li se to htelo narodu pomoći, da narod ima vremena da se razmisli o kandidatima, da može zaista istaći one, koji su pravi narodni zastupnici, ili se htelo učiniti prepad na narod, da oni, koji imaju spremne kandidatske liste, donesu i predaju, a drugima da se kaže dočkan je.

Dalje, gospodo, još ima jedna odredba ovde u ovome zakonu, koja takodje nije u demokratskom duhu. Kažete ovako: da će sreski kandidat onaj, koji bude najviše dobio glasova posle nosioca liste, biti izabran. Ali nigde se ne predviđa, da srezovi moraju biti jednaki. Mi imamo raznih srezova. Mi imamo gde pojedini srezovi duplo su veći od drugih srezova i onda je prirodno, da onaj kandidat onoga većikog sreza mora imati veći broj glasova. Na taj način vi povlašćujete te velike srezove na štetu malih srezova, te se time pravi jedno veliko nezadovoljstvo u narodu. Baš na taj način se pravi jedno nezadovoljstvo u narodu. Prirodno je, gospodo, da će biti uvek izabran kandidat većega sreza. (Prigovori.) Po ovom svemu vidi se, da je ovaj zakonski projekat skroz i skroz reakcionaran, to hoću baš da naglasim. Protiv ovakvoga reakcionarnoga zakona glasaćemo ja i moji drugovi.

Predsednik **Miša Trifunović**: Ima reč g. izvestilac.

Izvestilac dr. **Ninko Perić**: Ja sam, gospodo, rezervisao jedno pitanje za specijalnu debatu. Ali pošto je g. Lazić pokrenuo to pitanje, da ne bi i ostala gospoda o tom govorila, imam da kažem ovo: Član 5. je ovde pogrešno redigovan. Prva alineja ovde ostaje. Ova prva rečenica treba da otpadne i treba da glasi: Druga i treća alineja se menjaju. Ali prva alineja ostaje. Ja ću definitivnu redakciju pročitati kod specijalne debate.

Predsednik **Miša Trifunović**: Ima reč g. Jovan Gjonović.

Jovan Gjonović: Gospodo, kad diskutujemo o izbornom zakonu sa načelnog gledišta, mi hoćemo da govorimo o onom što je osnov zakonu. Ima vazdan i drugili zameraka, koje bi se mogle učiniti ovome zakonu, ali zavisi od toga, kako će se svršiti načelna diskusija, zavisi od odluke posle načelne diskusije, da li ćemo ući u specijalno pravljanje. Zato ću se ja zadržati samo na onome, što je osnov ovoga projekta »Zakona o izmenama izbornoga zakona, na osnovu kojega su izvršeni izbori za Ustavotvornu Skupštinu«. To su stvarno odredbe čl. 80., koje govore o skrutinijumu i podeli mandata.

Po našem shvatanju: kakav je izborni zakon, takva mora biti i Skupština, a kakva je Skupština, takva je i demokratija i državna uprava. Ako imamo Skupštinu dobro sastavljenu, mi ćemo imati demokratsku zemlju, a ako bude Skupština rdjavo sastavljena, zemlja ne može biti demokratska. Kao što vidite, demokratija naše zemlje u najtešnjoj je vezi sa izbornim zakonom, jer je izborni zakon onaj zakon, koji određuje u kolikom će stepenu i kako učestvo-

vati narod na upravljanje državom. Po mom shvatanju istinsku demokratiju imaćemo onda, ako svima građanima, koji imaju za to uslova, priznamo pravo glasa i ako se izbornim sistemom osigura, da niko u državi ne može ostati bez mogućnosti, da utiče na državne poslove. To znači, da mogu i manjine dobiti mogućnosti, da utiču na državne poslove, t. j. da mogu biti, srazmerno svojoj snazi, predstavljene u Parlamentu.

Ovaj sistem, koji ste vi predložili, ide na to, da manjine u državi budu još manje, da se njihovi glasovi gube, upravo da njihova snaga ne dobije izraza u Parlamentu u onolikom stepenu, koliko odgovara njihovoj snazi u narodu i da većine budu favorizovane više nego što treba. (**Ethin Kristan**: Ne prava većina. Većine, koje u najviše slučajeva mogu biti i veštačke.) Ja govorim o većinama i manjinama u državi, a malo docnije ću progovoriti i o lokalnim manjinama, koje su toliko male, da često ne zaslužuju da udju u Parlament, ali po ovom izbornom zakonu mogu doći u tako velikom broju, da se i sami začudite. Po ovom izbornom sistemu većine u državi nesrazmerno se povećavaju na račun manjina, a manjine nesrazmerno gube od svoje snage. To je jedan nepravilan i nedemokratski izborni sistem. Jedan demokratski izborni sistem mora da garantuje svakoj političkoj grupi u zemlji, da bude reprezentovana onako kako to odgovara njenom broju. Po ovom našem izbornom zakonu to ne stoji i to ne može da bude. Njim se, kako kažem, većine nesrazmerno povećavaju, a manjine nesrazmerno umanjuju.

Ali, ovaj izborni zakon ima još i jednu drugu rdjavu stranu. On favorizuje većine lokalne, koje za državu ne moraju predstavljati gotovo ništa i koje po svojem broju i snazi ne mogu biti jedan od moćnih faktora za upravljanje državom. Takve većine mogu dobiti, po ovom izbornom redu, jedan kolosalan broj kandidata i mogu imati kolosalan zamašaj na vođenje politike državne. Mi imamo krajeva u našoj zemlji gde je naš autohtoni živalj: Srbi, Hrvati i Slovenci, ispod polovine, — najblaže da kažem. I, gospodo, u tim krajevima će se desiti, da će se taj naš autohtoni živalj podeliti na bezbroj političkih partija i izadje iscepan u izbore, dočim oni drugi elementi, koji nisu Srbi, Hrvati i Slovenci, naći će se zajedno. Kad imaju osećaj, da su oni u jednoj za njih stranoj državi, onda će se držati i naći zajedno, isto tako kao što su se i naši ljudi nekada, u nenarodnim državama, držali i nalazili zajedno. Te manjine mogu u pojedinim krajevima da dobiju nesrazmerno veliki broj mandata i sasvim prirodno, preko svoje snage i moći uticaće na tok državnih poslova. Ovaj izborni sistem, ako ste ga vi predložili, ide za tim.

Ja, gospodo, ne bih hteo da Vam imputiram namere, koje niste imali, ali hoću samo da Vam skrenem pažnju na neka fakta i hoću da Vam kažem, da ovakav Vaš izborni zakon njima vodi.

Bosnom i Hercegovinom upravljali su Turci i Muslimani 500 godina. Za vreme Austrijanaca Muslimani su bili tamo pretežni element; a i do sad, eto, njom su upravljali. Hoćete li da im ovim zakonom to isto i za budućnost osigurate?

Nu, to je jedan element, koji danima ili godinama može s nama postati jedno, jer smo jedne krvi. Ali, hoćete li Vi da Turci, Čerkezi i Arnauti i dalje upravljaju Južnom Srbijom? Vi znate, da naš živalj u Južnoj Srbiji ne može niko da sastavi u jednu partiju. Mi smo to mogli u turska vremena da uči-

nimo, ali danas više ne; dok svi oni, koji se klanjaju, naći će se na jednoj liniji. Hoćete li, da oni upravljaju Starom Srbijom i Mačedonijom i dalje? Ovaj izborni sistem to pomaže!

Magjari su 700—800 godina upravljali Vojvodinom. Hoćete li, da im još osigurate vlast? Mi smo, gospodo, u Vojvodini manjina i ta naša manjina još je podeljena na nekih 10 partija. Nas nemože niko sastaviti da izadjemo zajedno na izbor, te ćemo ispasti neznatna manjina. Magjari i Nemci će se naći na zajedničkom terenu, kao i mi kad su oni tamo vladali i oni će disproporcionalno svojoj snazi doći ovamo i tako nesrazmerno uticati na tok državnih poslova.

Svi ljudi i sve grupe, koje će na taj način doći u Skupštinu neće hteti da menjaju jedan izborni red, koji ih je doveo ovde i tako ćete vi manjinu napraviti jednim kolosalnim faktorom, sa kojim svaka Vlada, kao sa političkim faktorom, mora da računa. Mi nismo za to, da ičiji glasovi budu izgubljeni ili iko da bude porobljen; ali smo za to, da svaka politička grupa bude zastupljena u Narodnoj Skupštini prema pravoj svojoj snazi. Vi, međutim protivnom težite. To iz ovog vašeg izbornog zakona rezultuje, i to je ono što je najgore po mom dubokom uverenju. Kao opozicionar hoću, evo, da kažem ovo: kad bih bio siguran, da bi ovaj izborni zakon samo vas pomogao, pa najzad neka bude, neka vas poveća, mi ćemo se boriti s vama pa će, valjda, jednoga dana i većina naroda biti s nama. Ali to neće biti. Vi ćete favorizirati one, koje verovatno ne želite da favorizujete i to iz političkih spekulacija ili iz neznanja.

Smatrao sam, da mi je dužnost da vam ovo kažem i da vas umolim, da ne idete tim putem. Ovaj zakon ne samo da je principijelno atentat na demokratiju, nego sa njim nećete poslužiti državi i nacionalnim potrebama; sa njim ćete stvoriti plemenske nacionalne i verske blokove. A meni se čini, da bi to najfatalnije bilo za ovu zemlju i njenu demokratiju. Zato vas molim, ne radite tako, nego poslušajte glas levice, jer ona danas ne brani samo svoj interes, nego brani i velike interese države. Mi, gospodo, tražimo, da donesete izborni sistem, koji je demokratski, koji neće oštetiti interese nikoje partije, nikoje grupe, a ni interese ove države. A to ćete učiniti samo tako, ako svaka grupa, svaka stranka, prema svojoj snazi, dobije onoliko mandata, koliko odgovara njenoj faktičkoj snazi u narodu. Ovakvim sistemom, koji predlažete, ide se na stvaranje veštačkih većina, što je vrlo nezgodno i vrlo štetno za državne i narodne interese. Ja vas još jednom molim, da to ne činite. Ako ipak učinite, znajte, da ćemo mi, braneći demokratiju, državu i same sebe, umeti izvući konzekvencije iz takvog vašeg držanja.

Predsednik Miša Trifunović: Ima reč gosp. Kristan.

Etbin Kristan: Gospodo poslanici, u redovnom parlamentarnom životu opozicija ima zadatak, da svojom kritikom i svojim argumentima pokaže rad cele Skupštine. Ali mogu da dodju vremena, kad se taj zadatak opozicije promeni i to ako nastane jedna velika opasnost po zemlju, koju opozicija razbira, ali koju opozicija ne može da spreči. I onda je zadatak opozicije, da potraži koje drugo sredstvo i da otkloni od sebe odgovornost za ono zlo, koje će se zemlji naneti. U takvoj jednoj situaciji nalazimo se mi danas. Ovaj izborni zakon, gospodo, nije jedan običan

zakon, o kome se može držati, da ako nije dobar da će se za kratko vreme izmeniti, ako njegove loše posledice upoznamo. Gospodo ovo je jedan zakon koji će ako se u praksi primeni, stvoriti a ujedno i utvrditi jedno veliko zlo. G. Ministar za Konstituantu govorio je u pododboru, da mi donosimo jedan izborni zakon, pa ćemo videti u praksi kako dejstvuje i ako ne bude dobar, da ćemo ga onda moći menjati. G. Ministre, vi zaboravljate na to, da onda ako se loše posledice tog zakona pokažu, nećemo mi biti oni, koji mogu taj zakon da menjaju, jer će taj izborni zakon dovesti u Skupštinu sasvim druge odlučujuće faktore, koji neće pitati ni ministra ni mene, da li imaju da menjaju svoju poziciju, koju im daje takav jedan nedemokratski zakon, nego će gledati da iskoriste taj zakon u svrhu, da se učvrste na tome položaju za duže vreme.

Jedan upravni zakon, jedan sudski zakon sve to može da se menja, ali ako ste vi jednim veštačkim načinom stvorili jednu većinu, koja razume, da može istim veštačkim načinom da se uzdrži, onda vi ne možete očekivati od te većine, da će ona sebe žrtvovati u ime nekih lepih principa, da će ona žrtvovati onaj lepi položaj, koji ste joj vi sami stvorili. Ovaj zakon je sudbonosan i zato je posve pogrešan metod, kojim ste hteli, da taj zakon za kratko vreme bez velike pažnje naroda prošibate.

Čuli smo i to u pododboru, da se baš ništa drugo nije moglo uraditi van to, što stoji napisano na nekoliko listova hartije. Tobož Ustav predvideo je izmene u izbornom zakonu i to baš ove izmene, koje nam se sada predlažu. Gospodo, moglo bi se govoriti o tome, kako su te ustanove ušle u Ustav. Vi se sećate, gospodo, da su te izmene bile donesene u jedno vreme, kad niko nije imao prilike, da to kritički promatra. I skoro se nameće misao, da se namerno baš onako donelo te izmene, da Skupština baš tačno nije ni znala o čemu je glasala. Ali, gospodo, Ustav, koji daje Skupštini odnosno Zakonodavnom Odboru pravo, da donese neke izmene u izbornom zakonu po skraćenom postupku, on ne stavlja Skupštini u dužnost, da ona baš tim skraćenim postupkom donese izborni zakon: logički može se misliti, da vrede one ustanove Ustava, koji govori o tim izmenama, samo za onaj preki slučaj, kad bi se moralo pošto-poto ići na izbore, a nema se vreme, da se jednim redovitim postupkom donese jedan redoviti zakon. Kako izgleda prema svemu, sada takav slučaj ne postoji, jer da je postojao taj slučaj, vlada je imala odavno vremena da predloži te izmene izbornoga zakona, ili da predloži jedan redoviti izborni zakon. Vlada nije morala to učiniti baš u ovome momentu, kad stoji na dnevnom redu najvažnija stvar, najvažnija materija, o kojoj Skupština ima da rešava, kad stoji na dnevnom redu budžet, onaj budžet, po kome Ustav sam veli, da se mora doneti pre nego što se može Skupština da zaključi. Nije dakle nikakva preka nužda, da se Skupština posluži ovim pravom, koje joj Ustav za donošenje izmena daje. Ali, gospodo, i ako bi stajalo, da se mora poći baš tim putem i da se ne može izraditi jedan nov, dobar izborni zakon, nego da se moramo ograničiti na izmene u starom zakonu, ipak nije time rečeno, da te izmene moraju biti onakve, kakve su ovde. Jer ako ste si i u Ustavu zagarantovali pravo, da možete menjati i način podeobe mandata, ipak nigde nije u Ustavu propisano, da mora ta podela mandata biti predviđena baš po ovakvom jednom izveštačenom sistemu, kakav je ovaj ovde. Ja, gospodo, kao što je

g. Gjonović kazao, nisam vičan sumnjičenju. Ja pretpostavljam, da su oni, koji su izradjivali ovaj zakon, imali sa svoga gledišta dobre namere, ali je pitanje, da li se njihove dobre namere slažu sa interesima zemlje, sa interesom naroda. Ja sam duboko uveren, da se ne slažu, jer su odredbe ovoga zakona takve, da narod neće imati svoju Narodnu Skupštinu, ako se taj zakon primeni, nego da će Skupština buduća biti zastupljena samo sa nekoliko kotterija u ovoj zemlji. (Upadica: To mnogo znači.) Ja se usudjujem to da kažem. Gospodo, govori se ovde mnogo kako ovaj zakon privilegiše većinu i to na štetu manjine. Donekle je to pravilno. Ali jača je ona istina, da ovaj zakon ne dovodja u Skupštinu zastupnike većine iz zemlje, nego da od jedne manjine u narodu stvara jednu većinu u Skupštini. Ovaj zakon može samo jednu relativnu većinu da izvadi iz naroda i da dovede u Skupštinu i ta relativna većina de facto nije ništa drugo nego jedna manjina naroda i to može biti jedna veoma neznatna manjina. Ja ne bih, gospodo, ništa kazao o ovom sistemu, kad bismo mi stajali pred jednom prazninom u pitanju izbornog sistema, ako mi ne bismo imali nikakva iskustva u svojoj zemlji, ako ne bismo imali nikakva uzora u drugim zemljama, ako ne bismo mogli presudjivati po efektima onoga, što u drugim zemljama postoji i ako ne bismo mogli videti kako se može to, što u drugim zemljama postoji, dobro primeniti na naše prilike. Ali mi takvih uzora imamo, gospodo. Rat nije stvorio samo našu zemlju kao jednu novu državu, nego je stvorio nekoliko takvih novih država. I sve su ove države morale gledati, kako će se u novim prilikama snaći i kako će obezbediti svoje interese iznutra i izvana. U ovim zemljama, koje su jednako porodjene, kao što je naša zemlja porodjena, iz ovih zemalja mi možemo najbolje dobiti uzore za izborni red i za mnogo drugo šta. Naša zemlja treba da bude demokratska. Naša zemlja treba da bude demokratska ne samo poradi toga, da se ponosimo time, da nije natrižnjačka, nego poradi toga, jer je spas ovoj zemlji jedino u demokraciji. Svaki pokušaj apsolutizma u jednoj ili u drugoj formi može da bacu ovu zemlju u pogibelj i može da ju uništi. Gospodo, nije apsolutizam samo onda, ako je sva vlast skoncentrisana u rukama jednog apsolutnog vladaoaca, nego postoji apsolutizam i onda, ako se jednoj manjini iz naroda predadu sve prerogative, a ostali delovi naroda isključe od političkih prava; a to se, gospodo, postiže ovim izbornim redom, koji je nama ovde predložen.

Ja nisam imao nakane da govorim ovde o podrobnostima, jer sam se nadao, da će biti prilike za to u specijalnom pretresu. Ali, kako mi izgleda, raspoloženje je u većine čini se takvo, da će meni valjda biti nemoguće da u specijalnom pretresu opšte još sudelujem. Pa zato dopustite, da vam iznesem nekoliko stvari, koje bih inače bio rezervisao.

Vi ste ovde načinili jedan zakon, koji ima u prvom redu tu manu, da je vrlo nejasan. Kad sam ja dobio prvi nacrt i dao ga nekim prijateljima, da ga pogledaju, svaki je bio konfundiran. Svaki je pitao: pa kako? Da li se bira po srezovima, da li se bira po okruzima? Jedan zakon, gospodo, a pogotovu jedan izborni zakon, koji tangira svakog pojedinog državljanina, mora biti toliko jasan, da ga svaki i najprimitivniji državljanin bez poteškoća može razumeti, a da ne treba istom konsultirati jednog pravnika, da mu razloži sadržaj toga zakona.

A ovaj je zakon posvema nejasan i kadar je — ja neću reći da je namerno tako stvoren — da svojim odredbama konfundira čoveka. To je jedna velika mana, koja bi se možda mogla podneti kod jednog drugog zakona. Ali se kod jednog izbornog zakona apsolutno ne može podneti. I onda, vi gospodo, stvarate jedan sistem, koji nije čist ni na jednu ni na drugu stranu. Vi birate po okruzima, a birate i po srezovima; kombinirate srezove sa okruzima; dajete nosiocu liste sve glasove iz okruga, ma da on ne kandiduje ni u jednom srezu. Vi tražite od sreskog kandidata, da radi za nosioca liste, koji će jamačno biti izabran, da prikupi glasove i za sebe i za nosioca liste, ma da on, sreski kandidat, nema sigurnosti da će biti izabran. To je, vidite, nekakav sistem, koji nosi kontradikciju u samome sebi. Naglasio je jedan od mojih predgovornika, da je prema Ustavu, narodni poslanik, ne zastupnik jednoga sreza ili onih ljudi, koji su ga birali, nego predstavnik celoga naroda. Ja se slažem sa tom idejom, jer je ona u skladu sa mišljenjem, da Narodna Skupština nije zastupništvo nekih pojedinih delova, nego je to zastupništvo interesa cele zemlje i celoga naroda. Ako tako jeste, onda ja pitam, koji bi bio najidealniji sistem, da bih se mogao slagati sa tom idejom zastupanja cele države u Narodnoj Skupštini. Bez sumnje, gospodo, bilo bi najidealnije, da cela država kao takva i bira Skupštinu, drugim rečima, da bude cela država jedan jedinstveni izborni okrug. Na to se može odgovoriti, da ima u praksi velikih poteškoća i moglo bi se kazati, da je možda u današnjim prilikama to i nemoguće izvesti i ja sam spreman, da to koncediram; ali i ako tu koncesiju činim, onda nastaje pitanje, kako ćemo onda izraditi svoj sistem onako, da se tom idealu što najbliže približimo. Jamačno, najbliži korak bio bi taj, da načinimo što veće izborne okruge, a ne da u mesto toga i one okruge, koji već postoje, cepamo na najmanje jedinice, na srezove i eventualno na delove srezova. Ja ne razumem, gospodo, kakva je to logika, ako vi na jednoj strani hoćete da date izražaja jedinstvu države, u zahtevu da narodni poslanik zastupa ceo narod, a na drugoj strani u praksi to pobijate time, što državu cepate u najmanje jedinice.

Gospodo, ovo delenje u srezove i postavljanje kandidata po srezovima ne slaže se sa onom drugom idejom, koja je bila ovde prihvaćena kao nekakva osnovica za ceo naš politički i parlamentarni rad, idejom organizovanja po političkim partijama, partijama, koje zastupaju ne ličnosti, nego zastupaju interese naroda, interese, koji, de facto u državi postoje. Ako vi hoćete, da taj princip partija udje u zakon, onda morate omogućiti partijama, da se one bore za svoje predstavništvo, da se bore za svoje ideje i svoje interese; a to je moguće samo onda, ako naćinite teren za tu borbu što širim, a ne da ga opet rasparćavate kao što se ovde dešava po kotarevima ili srezovima. Veliki izborni okruzi bili bi osnovica na kojima partijski život može da napreduje. (Dr. Jovan Radonić: I plemenski.) Pričekajte, ja ću i do toga doći. Jer samo one partije, koje imaju svoga uticaja dalje nego na jedan srez, samo su zbilja one političke partije, koje za državu važe. One mogu dobiti svoj pravi izražaj samo onda, ako se istaknu na jednoj velikoj teritoriji, u kojoj one postoje u kojoj rade, u kojoj imaju svoje članove i pristaše.

Ovo rasparćavanje, gospodo, jedna je zapreka, a druga jedna krupna ili možda još krupnija, jeste

način kako se imadu rasporedjivati mandati. To je jedan veštački sistem, koji u onome čoveku, koji je vičan prirodno misliti, budi svakojake misli i svakojake sumnje. Izgleda kao da su se oni, koji su izradjivali taj naert prevarili. Umesto da su mislili, kako će naći jedan metod, u kome je moguće da nadju faktične sile u narodu postojeće srazmerne svojoj snazi izražaja u Narodnoj Skupštini, kako da bi ta Narodna Skupština bila jedna prava reprezentacija jedna minijatura naroda samoga, umesto toga izgleda, da su gospoda pitala, kakva bi Skupština po njihovom mišljenju bila najpodesnija. Pa onda kakav bi trebalo izraditi sistem, da dobijemo baš onaku Skupštinu, koja bi se meni baš najbolje svidjela. (**Nastas Petrović:** Tako pametni ljudi i rade.) Ja moram reći, da je to jedno posvema krivo shvatanje, ali ja moram priznati, da imaju gospoda u tome dobre namere samo što su te namere ipak pogrešne. Ja sam jednom prigodom kazao, da ovde i vlada i delovi vlade i delovi ove Skupštine nalaze se u nekakvom nervoznom stanju, koje kadkada prilazi baš do očaja. Čitamo novine koje navaljuju na Skupštinu kako ta Skupština ništa ne radi. Gledaju u Skupštinu i vide, da ova Skupština nije nikakav ideal. To bogami nije, samo što ja držim, da posvema idealnih parlamenta uopšte nema. Ali gospoda drže, da je moguće stvoriti jedan idealni Parlamenat i stvoriti jednu idealnu vladu onako, kako oni svoj ideal zanišljaju. (Upadica.) Ali ja priznajem dva do tri puta dobre namere, pa što hoćete više. — Ja hoću jednu reprezentaciju, koja će odgovarati istinski u narodu postojećim snagama i postojećim interesima. (**Nastas Petrović:** Ta reprezentacija nikada ništa ne bi mogla dati.) Gospodo, i vi svi držite, da se može stvoriti u današnjim vremenima jedna homogena većina u jednoj zemlji, u kojoj narodni interesi brane, u kojoj interesi pojedinih delova brane stvaranje jedne takve homogene većine. (**Nastas Petrović:** Baš većine dveju stranaka, koje su najbliže.) Sa apsolutizmom može se stvoriti, to se razume koješta, ali jednim iole pravednim izbornim sistemom vi nećete dobiti ovde jednu stranku, koja će imati većinu. Ta su vremena prošla i, gospodo, prošla za duge i duge nizove godina. Jer naša zemlja ipak nije toliko primitivna, da ne bi bilo ovde ekonomskog razvitka i čim se jedan narod počinje ekonomski razvijati, onda počinju da se njegovi delovi diferenciraju. A oni se moraju diferencirati iz jednostavnoga razloga, jer postaju interesi pojedinih delova različiti.

A što ima jedna politička partija za zadaću? Što drugo nego zastupanje samih interesa, koji u narodu postoje. Ako imate kapitaliste, treba da budu kapitalisti po svojim interesima zastupljeni. Ako imate velikih zemljoradnika, oni treba da budu zastupljeni; ako imate malih, treba i oni da budu zastupljeni; a ako imate radnika, treba da oni budu zastupljeni, ne zato jer se drukčije oblače, jer imadu druge običaje, nego zato, jer su interesi njihovi različiti. A u interesima, koji su zajednički celom narodu, mogu se te partije u Skupštini lepo naći.

Kad vam ja sve to priznajem, gospodo, možete i sami razabrati, da ja ne govorim Bog zna koliko u interesu svoje partije. Ja nisam partizanski egoista, ali neću reći da sam veliki idealista s jednostavnoga razloga, jer dobro znam, da nije došlo ono vreme, da u jednoj zemlji, kakova je naša, na onom stepenu ekonomskog razvitka, na kakvome stoji naša zemlja, organizovano radništvo već može dobiti većinu. Ja

znam, da to danas ne može biti. Ja se ne bunim, što sam ja u manjini i što ću ostati u manjini. Ja dakle ne govorim za to, što bi moja partija mogla dobiti dva mandata više ili manje. Ali govorim za to, jer ako hoćete, da se bude ova zemlja razvijala efikasno: onda morate gledati, da se to, što u narodu zbilja postoji i izražava u Skupštini, da se onda zakoni prave i da se upravlja ne prema tome, što bi se jednoj grupi svidjalo, nego prema tome, što u narodu u doba egzistira.

Gospodo, kako je krivo držati, da se mogu stvoriti neke vlade, koje će imati manje zapreke, koje će onako moći bez neprilika da drže red prema svojem osjećaju u zemlji, to vam dokazuju prilike u našoj zemlji a i u drugim zemljama. Ja ovde vidim jednu koaliciju, koje delovi imadu mnogo dodirnih točaka, a koje delovi imadu opet i mnogo divergencije. (Glas: To je prirodno.) Mi smo tu videli mnogo slučajeva, da je radikalsko gledište nama na pr. bilo mnogo bliže od gledišta demokrata. Imali smo pak drugih slučajeva, u kojima bismo mi mogli lepo zajednički glasovati sa demokratima a protiv radikala. A vi držite, da možete pronaći i jedan sistem, koji će stvoriti jednu većinu od raznih partija i među kojima neće biti nikakvih suprotnosti. To je jedna posve nemoguća stvar. Pa onda ako Vi to ne možete, šta onda kanite da polučite? U koliko će onda buduća Skupština po ovom izbornom zakonu biti bolja od sadašnje i u koliko će buduća vlada biti bolja od sadašnje? Imaćete drugčije trzavice ali ćete ipak imati trzavice; imaćete drugčije krize, ali ćete ipak imati krize. Onaj, ko ima kuraže da upravlja u jednoj zemlji kakva je naša u ovo doba, taj mora imati i kuraže da podnosi krize i trzavice. Ako te kuraže nema, onda neka se kani čorova posla, da si može jednim veštačkim načinom stvoriti stanje, u kojem će onda moći lepo sedeti u fotelju i samo vladati.

Ali i sa demokratskog gledišta mane, koje taj izborni zakon ima, kolosalne su. Ja sam već prije rekao, da ovaj zakon ne dovodja većinu naroda kao većinu u ovu Skupštinu, nego on od jedne postojeće manjine u narodu stvara jednu većinu ovde. Ja, pravo da Vam kažem, ne razumem, kakva je to osobita matematska mudrost u tome, da se za podeljivanje mandata uzimlju dva različna količnika! Da nije ništa drugo nego to, već sam taj način mora u narodu da pobudi jedno veliko nepoverenje i to bi Vam već moralo biti dovoljno, da Vas odvraća od prihvaćanja takvog sistema. Kakav može da bude rezultat takvog dvojnoga količnika; toga dvojnog količnika, o kome nam je g. izvestilac pripovedao, da je prvi njegov predlog tako lepo popravljen baš time, što se nije uzeo za deo broj kandidata, nego broj kandidata više jedan. Gospodo, razumije se, matematski je to neka diferencija, ali uzmite stvar u praksi! Uzmite one statističke podatke, koje smo dobili o poslednjim izborima narodnih poslanika za Ustavotvornu Skupštinu, pa uzmite izborni okrug za izbornim okrugom i primenjujte prvi i onda onaj drugi t. zv. Dontov količnik, pa ćete videti, da prvi količnik, kakav je prije bio i ovaj sa brojem kandidata više jedan, biće uvek znatno veći od onoga količnika, koji se po Dontovom sistemu pokazuje. Gospodin ministar je mene pitao, da li je to pravedno, da jedna lista dobije 2.000 a druga 5.000 glasova i onda da ona sa 5.000 glasova odnese jednoga, i ona sa 2.000 glasova drugoga kandidata. (Ministar **Trifković:** Jedna dobiva mandat sa 8000, a druga sa manje od dve hiljade glasova.) To nije pravedno. Ni onaj slu-

čaj, što sam ga ja naveo, nije pravedan i tamo gde je diferencija manja takodjer nije pravedno. (Glas: Što je onda pravedno.) Ovo jamačno nije pravedno, da jedan sa jednom hiljadom glasova ima jednog kandidata i onaj sa 8.000 ima takodjer jednog kandidata. Ali ako je takva krupna pogreška bila u starom zakonu, onda gledajte da popravite tu pogrešku, a ne da je zamenite sa jednom novom krupnom i još krupnijom pogreškom. Šta može da se dešava prema ovome načinu izbrajanja? Evo gospodo, šta može. Može se imati jedan izborni okrug sa okruglo 30.000 glasova imate onda količnik od 5.000 glasova. Imate jednu partiju, koja će odneti 5.001 glas i onda po redu 4.999, 4.999 i 4.998. Jedna partija sa 5.001 glas u okrugu sa 6 poslanika nosiće pet poslanika. (Čuje se: To je konstruisano i moguće.) Ali, gospodo, to što je moguće u teoriji, ne mora biti moguće u praksi. Druga partija sa 4.999 dobiće po milosti ovoga zakona jedan mandat, a sve ostale partije će ostati bez mandata. 5.000 i 5.000 to su 10.000 odneće šest mandata od kojih jedna sa 5.000 odnosi pet mandata, a 20.000 biće izgubljeno za one glasače. (Upadica.) Ovde se izgubio veći deo tih 20.000 za one partije, koje su bile samo za jedan glas može biti manje od pobedničke, a ona od 5.001, sa jednim glasom progutala je sve te glasove. (Čuje se: To je opet većina poslanika. Većina ima opet većinu.) Kakva je to većina od 5.000 između 30.000? Ali uzmite, da je i prva lista dobila dva glasa manje, dakle da nije postigla količnika. Za taj slučaj nešto je predviđeno i baš to pokazuje, kako je sistem nelogičan. Ako nijedna lista u okrugu ne dobije količnik, onda sve te liste ulaze u doobu mandata. A ako jedna lista od svih dobije količnik plus jedan, onda ona nosi sve mandate. (Nastas Petrović: A one druge neka se udruže i dobiće pet mandata.) Ja takav sistem ne mogu da shvatim. Ja kažem ovako, ako nijedna lista nije dobila količnik, ako je svaka zaostala daleko ispod količnika, onda sve liste ulaze podeobu po drugom količniku. To je sasvim tačno. Ali ako je slučajno jedna od tih lista dobila tri glasa više od jedne ili od nekoliko ostalih lista, onda ona nosi svih pet mandata. Ako se vama čini, da je to pravedno, onda je svako drugo argumentiranje uzaludno. I, gospodo, to je sad onaj slučaj, koji može biti najkobniji baš u onim kotarima, u kojima je naš elemenat pomešan sa drugim narodnim elementima. Ja sam jedanput čuo g. Ministra Trifkovića, kako je onako lepo deklamovao, kako on hoće sa izbornim zakonom da natera naše partije, da se ujediniju. To je baš onako kao onaj svetac što je lteo more kašikom isprazniti. G. Ministar hoće jednom teorijom da natera partije, da se ujediniju, a život tera te partije, da se razjedinjuju. Šta je tu jače? Da li ekonomske prilike, da li život ili ovaka lepa reč. (Ministar za Ustavotvornu Skupštinu Marko Trifković: Zakoni regulišu norme ekonomske i političke.) Naše se partije sve više i više razvijaju uporedo sa razvitkom u celome svetu, u ekonomske partije, koje zastupaju ekonomske interese, a u budućnosti to će biti još jače. A ekonomske prilike toliko su jače, da ih ne možete ukloniti ni iz izborne borbe ni iz političkog života uopšte. Jer, ceo je politički život sagradjen samo na osnovici ekonomskog života. Ne mogu se ni jednim načinom na osnovici suprotnih ekonomskih interesa postojeće partije naterati, da se ujedine. (Ministar Marko Trifković: Da se sporazumeju, a ne ujediniju. Vidite, kako smo se mi sa demokratima i kmetijcima sporazumeli pored svih ekonomskih razlika i vidite,

kako radimo zajedno. — S. Barić: Nemojte, molim vas, govoriti ono, što sami ne verujete.) Nesumnjivo, da će Madžari i Nemci još za jedan dugi niz godina svoje posebne nacionalne interese predpostavljati drugim interesima isto tako, kao što je bilo razumljivo, što su u Beču Česi istupali kao česka partija i nisu pitali, da li ko pripada klerikalcima ili liberalima, sitnim trgovcima ili bogatim trgovcima. Tako će biti i kod nas. I onda ćete imati te slučajeve, da će oni izići na izbore kompaktno. Biće manjine u narodu i jesu manjina, ali će izneti koeficijentat i odneti mandat, a naš elemenat, makar u većini, podeljen na partije, ostaće bez mandata poradi vašeg veštačkog dvostrukog količnika. I ako vi držite, da je to nacionalno i u interesu države, gospodo, odgovarajte vi za to, ali mi ćemo se pobrinuti, da vi sami odgovarate i da ceo narod vidi, da mi u tome udejsstvovanja nemamo. (Ministar Marko Trifković: Mi nosimo punu odgovornost za sav svoj rad. — Čuje se: To nije tačno. — Ministar Marko Trifković: A zar je u Madžarskoj i u drugim zemljama bolji zakon o ministarskoj odgovornosti? — Jedan glas: Može biti da je tako, ali je bolji Ministar.)

G. Ministar je rekao, pa evo kako smo se mi lepo sporazumeli sa demokratima i kmetijcima. (Ministar Marko Trifković: I do juče sa Muslimanima.) I do juče sa Muslimanima. To je dovoljno, da Ministar nije ništa drugo ni kazao. Dotle dok su Muslimani imali nade, da će onaj potok široko curiti, dotle su šli sa njima, a sada s Bogom. Gospodo, kako ste se vi radikalni i demokrati lepo sporazumeli onaj dugi niz kriza, koje ste preživeli, najbolje ilustrira, a da i ne govorim, kakve je plodove taj sporazum doneo zemlji. Ali ako držite, da ste se tako lepo sporazumeli, i da je taj sporazum bio tako dobar, zašto onda vi ovim zakonom hoćete situaciju da promenite, da te koalicije vaše više ne bude? Jer ovaj zakon u praksi za tim ide. Ne varajte se!

Gospodo moja, na onoj strani ima nešto drugo, što će ovim zakonom biti jače pogodjeno nego mi. Mi mnogo ovim zakonom ne možemo izgubiti, ali ima na drugoj strani nešto, što će biti pogodjeno tako, da ćete vi gospodo radikalni ako ostanete tako jaki kao što jeste u ovoj skupštini, morati tražiti drugu koaliciju i to možda baš s onima, s kojima vi danas uvek govorite, da su najopakiji u ovoj državi. Jer, gospodo, ko će biti ovim zakonom favoriziran? U Srbiji možda vi radikalni, koji držite, da će država poginuti, ako vi ne budete na vladi; ali, gospodo, van Srbije samo oni elementi, koji su do sada bili ne samo protiv one politike, koju ste vi provadjali, nego protiv osnovne ideje države, koja se izražavala u ovoj Skupštini danas. To bez sumnje tako stoji i ako budete onda jadikovali, da ste se toliko vremena badava zalagali za jedinstvo države i za jedinstvo naroda; onda, gospodo, bacite krivicu na sebe zbog takve konsekvencije. (Dr. J. Radonić: To je nešto apokaliptički!)

Sad, gospodo, pita se, e pa šta bismo mogli bolje da uradimo? Šta bi bolje bilo a da bismo ipak mogli postupiti prema propisima ovoga Ustava? Evo, gospodo, čujete šta bi bolje bilo: Najbolje bi bilo ono, što bi svakoj partiji pribrojalo one glasove, koje je ona bila na izborima dobila. (Nastas Petrović: Ta bi partija bila i državna partija.) Pa g. Petroviću, ova država i sastoji se od jednog naroda, koji je u partije podeljen. (Nastas Petrović: Ali neko treba da primi odgovornost za vladavinu.) Jeste, ona većina,

koju će narod stvoriti po jednom pravednom sistemu, ona ima da primi odgovornost; a time što ste nam predložili da ste hteli da tu »odgovornost« sami primite a da narod u tome reč nema. (**Nastas Petrović:** Gde je 15 njih, manja je odgovornost, gde je njih 13, veća je, a gde ih je dvojica, još mnogo veća.) E, gospodine budite onda toliko iskreni pa kažite: ja neću demokratiju, ja hoću apsolutizam svoje partije i onda ćete biti iskreni!

Gospodo moja, apsolutizam jedne klike meni je jednako loš kao i apsolutizam jedne ličnosti, a vi takav apsolutizam hoćete da stvorite. Bar sad da znademo, da je to jedna namera, ja sam držao, da je to samo jedna zabuna a namera je dobra. G. Nastas Petrović priznaje, da je ovdje zla namera, da se hoće demokratizam da ubije, jedna namera, da se u mesto narodu jednoj manjini koju ste vi izabrali, daje sva vlast u ruke. (**Nastas Petrović upada.**) G. Petroviću matematski jedna relativna većina nije nikakva većina.

Šta bi bolje bilo? Bolje bi bilo ovo. Vi podelite prema prirodnom količniku mandate u koliko ih taj količnik podeli. Ostace izvesni ostaci. Tih ostataka ima ne samo u jednom okrugu, nego imade ih u svima okruzima. A imade partija, koje postoje samo u jednom malom delu zemlje, a mogu stvoriti i partije, koje postoje samo u jednom okrugu i jednom srezu. Sad, gospodo, koji su elementi za državu važniji: da li oni, koji sami sebe ograničavaju na jedan mali deo države, ili oni koji su organizovani po celoj državi. Po prirodi stvari vi biste morali ovde voditi računa o interesima cele zemlje. I ako ne bi bila pravednost u pitanju, ja pitam barem šta je oportuniste da zakon dovede u Skupštinu one elemente, koji reprezentuju nešto u državi, ili one koji važe nešto samo u svome okrugu i pojedinim srezovima? I sa gledišta pravednosti i sa gledišta oportuniteta skupština treba u prvom redu one elemente, koji važe u celoj državi. A to su partije, koje su organizovane po celoj državi. Te partije će imati ostatke u celoj državi i ti ostaci pripadaju partijama a ne samo nekim kandidatima. Onda je pravo i oportuno, da zbrojite te ostatke po celoj državi i sumu tih ostataka podelite po jednako prirodnom pravednom količniku. To je tako zv. sistem državnih lista, to nije ništa novo, to nije ništa teško, taj sistem primenjen je i u drugim državama, a medju ostalima na pr. u Čehoslovačkoj, koja imade političke prilike u svojoj zemlji jednako teške koliko i u našoj državi. Ona je taj sistem u praksi sproveda i s tim je pravednim sistemom posve zadovoljna. To je jedan sistem, koji i ako menjate način razdeobe mandata prema iznimnim propisima Ustava, sasvim lepo možete ga prihvatiti i onda ćete postići ovo, da će većina u Parlamenat doći kao većina, da će manjina doći u Parlamenat kao manjina, da će partije, koje su organizovane po celoj državi, biti važnije od onih lokalnih partija, koje nemaju interesa za Narodnu Skupštinu. Vi ćete onda time pospešiti organizovanje takvih državnih stranaka nego li onim načinom, koji je g. Ministar Trifković hteo da ujedinjuje partije. Gospodo, ako to ne bude, onda može se desiti, da će u nekim krajevima, u nekim slučajevima u celoj državi doći do čudnovatih sporazuma za izbore. A ja vas upozoravam na to, nemojte, ako ljubite ovu državu i njene interese, nemojte terati na takve neprirodne sporazume. Moglo bi se desiti to, da jedna cela opozicija, koja ima

raznolike interese i gledišta, bude naterana na to, da se sporazumeva pred izbore, jer bi to bio jedini način, da ona ne izgubi one mandate, koji bi joj po pravu pripali. I to po državu i po prirodni razvitak ne bi bilo dobro. Dobro je samo onda, ako se interesi izražavaju onakvi kakvi postoje. Evo, gospodo, ako hoćete da otvorite oči, vi ste doveli do toga da se ovde opozicija već približila medju sobom. Vi znate, da medju nama ima mnogo sporova, mnogo protivštine, ali vidite, kako se dešava da grupe, koje imaju tako velikih protivština, budu naterane da se solidarišu i da zajednički istupaju. Vi ovakvim jednim zakonom mogli bi čuda da doživite i onda rezultati neće biti takvi, kakve vi očekujete, no suprotni, a time niko neće biti toliko iznenadjen koliko vi sami. A ja ne bih želeo takvih iznenadjenja, jer kolikogod da sam ja vaš protivnik i ma koliko se borio protiv sistema, koji vi podržavate, ja ipak volim jednu jasnu situaciju, a ne volim nikakva iznenadjenja. Vi imate još vremena, gospodo i ja vam preporučujem, da ne naglite, nego da taj nacrt, koji ništa ne vredi, taj nacrt, koji će u narodu biti prihvaćen sa najvećim negodovanjem, vratite u odbor, da ga on preradi i to ne da samo nekoliko zareza promeni, nego da ga iz osnova izmeni i tako preradjenog ponova vrati Zakonodavnom Odboru. Ako to ne bude, opozicija će svoju reč kazati i ja držim, da će vam onda moći kazati, da ćete sami snositi svu odgovornost i da ćete jedino odgovorni biti vi pred narodom, jer će narod to jasno videti.

Predsednik Miša Trifunović: Ima reč g. Ljuba Jovanović.

Ljuba Jovanović: Ovom zakonu, kao što svi čujemo, gospoda predgovornici mnogo zameraju. Gospodin predgovornik Kristan kazao je, da zakon »ništa ne valja«, i ne znam upravo otkuda pre da počnem i koje njihove zamerke pre da uzmem u obzir. Čuo sam zamerke, da on nije »moderan« ili, ublaženo da kažem, da nije savremen, jer ono prvo, da nije »moderan«, ja mislim da za jedan zakon ne znači prosto ništa. Ali ja nisam čuo nikakav pravi dokaz da on ne bi bio savremen. Navedeno je da ima u nekim novim državama ovakvih zakona koji više odgovaraju pogledima gospode koja nisu zadovoljna ovim predlogom. Gospodo, može i to da bude. Ali to nije nikakav razlog da i mi tako postupamo. Pre svega nismo mi sasvim nova država. Srbija nije bila neka prastara država, ali je bila država, i Crna Gora je bila država, a sad čujemo da više od hiljadu godina postoji kao država i Hrvatska. (**Barić:** Pre to niste čuli!) Ja sam to čitao u knjigama; ali sam mislio da su te misli prestale, kad smo prihvatili misao jedinstva narodnoga i složili se da prošlost predamo zaboravu, ali sad čujem da to ne stoji. Svakojako mi nismo sasvim nova država, pa da bi zbog toga trebalo da imamo i sasvim novo odelo i ostalo, i da ne bismo mogli ostatati pri ustanovama kojih se drže tolike stvari a, ujedno, vrlo napredne države.

Ja uopšte mislim, da bi bila najveća pogreška kad bismo hteli da bacimo sve što imamo staro, i da sve novo uznememo. Sve što nam dobro stoji treba da čuvamo, a samo ono što ne valja treba da odbacimo. Pa isto tako, gospodo, valja da gledamo šta ćemo novo primiti, jer svaka ustanova u narodu treba da se slaže sa narodnim životom i da što više iz njegovog života ističe. A prosto kopiranje jedne ustanove iz jednoga naroda, druge ustanove iz drugog naroda,

treće ustanove iz trećeg naroda stvorilo bi takvo šarenilo, ali takvo bedno šarenilo, da možemo vrlo lako zamisliti kakve bi posledice otuda bile, i nesumnjivo fatalne posledice za naš narod.

Moje je mišljenje, da u zakonodavstvu, kao i u svemu drugome, moramo polaziti od faktičkog stanja i života i od potreba koje naš život ima, pa da prema tome radimo, i da prema tome naše ustanove razvijamo ili stvaramo. Jedino to može biti naša kriterija. A, naravno, ja nisam protiv toga, i ne mogu biti protiv, da gledamo kako je i drugome svetu, ali, gledajući tako, da pažljivo odabiramo šta je za nas, a šta nije za nas. I onda kad smo radili Ustav, a i sada kada radimo ovaj izborni zakon, mi moramo gledati na posebne naše prilike, pa i gospoda, kad su danas govorila ovde, govorila su o tim našim posebnim prilikama. Prema tim našim posebnim prilikama oni su ovaj zakonski predlog i cenili, a ujedno s tim naravno, kao školovani ljudi, oni su iz onoga što su čitali o demokratiji, o narodnim pravima, unosili to ovde kao ukras svoga govora i kao potkrepljenje svojih argumenata; ali, u stvari, i oni su neprestano mislili na to kako je kod nas, i kako će ovo što ćemo mi sada rešiti dejstvovati na naše prilike i na naše političke odnose.

Rečeno je, gospodo, kako ovaj zakon ne samo nije moderan, ne samo nije savremen, nego i da je nazadan. Ja neću da govorim o tome, i da pobijam tvrdjenje da je ovaj zakon gori nego onaj u Mađarskoj. Ja mislim da su to morale biti neke čudne naočari, koje su pokvarile vid, kad se moglo naći da je mađarski izborni zakon bolji od ovoga našeg. (**St. Barić:** To nije niko kazao! — **Dr. J. Hohnjec:** Niko nije kazao da je bolji!) Onda u toliko bolje... Sada bar možemo složno reći da nismo gori od Hortijevih Mađara. Ali, rečeno je, da smo urađili natrag i od onoga kako je bilo propisano za izbore za Konstituantu.

Pre svega, dopustite mi, da kažem razloge zašto je u izbornom zakonu za Ustavotvornu Skupštinu onako bilo. Moram, gospodo, da vam izjavim — ovde će biti gospode koja to znaju; i mislim da će se g. Marinković sećati toga: — pitanje o izbornom sistemu za Konstituantu pokrenuto je već na Krfskoj Konferenciji, i onda je sa strane predstavnika zapadnih delova našega naroda postavljen bio, već tada, kao značajan — zahtev: da izborni zakon za Konstituantu bude takav, da bude što šire zagarantovano pravo predstavnštvima manjina. I, gospodo, kad je posle i naša stranka, pri izradi zakona za Konstituantu, pristala; i ako je to bilo protivno našim programskim načelima, na onakav izborni zakon, ona je na to pristala u ime one velike misli jedinstva i bratstva; u ime težnje da se naš Ustav sporazumno donese. U ime te velike misli i te težnje, ona je, na kraju krajeva, sa drugim strankama pristala na onaj izborni sistem. (Pokret kod nekih poslanika.)

Da, gospodo, to je tako bilo bar sa strane mojih političkih drugova. Samo nije se onda mislilo da to bude neko stanje koje ima definitivno u našoj državi ostati.

Jer, gospodo, mi imamo dobrih razloga što mi taj privremeni sistem ne želimo da utvrdimo kao stalan. Doista moglo je uopšte biti nekih opravdanih razloga želeći da se u Konstituantu što potpunije ogledaju najrazličnije struje, raspoloženja i težnje u narodu, pa da te struje i te sile, državne i narodne,

utiču jedna na drugu, te da se dodje tako do jedne rezultante koja će doneti stalnu i trajnu bazu celoga našega državnoga života — Ustav. Ali, ako se htelo dobiti takav Ustav, Ustav koji ćemo svi da primimo, da ga svi držimo i branimo, ja ne znam zašto bi morala da bude takva i svaka zakonodavna skupština koja donosi zakone koji nemaju onakvu trajnu vrednost kakvu ima Ustav. Tako je po mom mišljenju i mišljenju mojih drugova; a ja nalazim, da je i za svakoga drugoga jasno da ovi drugi zakoni, koji se mogu svakoga časa menjati, nemaju onakav karakter kakav ima Ustav, i da prema tome njihovoj izradi ne mora da prethodi onakva opšta saglasnost kakva se za Ustav želi. Na taj način ako se imalo razloga popuštati onda u ime sporazuma, bratstva i t. d. pri odlukama o sastavu Ustavotvorne Skupštine, tih razloga ne mora biti ovde, kod Zakonodavne Skupštine, nego pri odlukama o njoj ima drugih nekih razloga i obzira kojima se treba rukovoditi.

Sad gg. predgovornici zamišljaju i neprestano polaze u zamerka ovome predlogu od pretpostavke da mi imamo nekih partijskih razloga što ovo radimo i upravo dokazuju nam kako mi imajući tih partijskih razloga, nismo uspeli da partijski cilj i postignemo. U stvari, mi nikakvih partijskih razloga nemamo, i onda, razume se, jasno je da nikakav partijski cilj ovim zakonom nećemo da postizavamo pa i ne postizavamo. Mi, gospodo, toga cilja nemamo. (**St. Barić:** Nastas ima!) Ja ne znam, gospodo, da li ih ima g. Nastas Petrović ili ih nema, ali ja moram, gospodo, i ovo da kažem: da je jedno ono što će neki poslanik u upadu kazati a sasvim je drugo ono što je poslanik mislio šta će kazati pa kaže i razvije potpuno svoju misao. Prema tomu ako bi bilo nekakve razlike između mene i g. Petrovića, pre svega mene ne može vezivati njegovo lično mišljenje, a drugo trebalo bi da je sad ovde g. Nastas Petrović pa da i on kaže, da li ima neslaganja između mene i njega. (**M. Moskovljević:** Stvar je iskrenosti.) Ja ostavljam g. kolegi okakvo shvatanje kolegijalnosti: da meni nabaci da sam neiskren; ali šta ću da mu radim kad je takvo njegovo shvatanje kolegijalnosti.

Gospodo, spominju se inorodi ili inoplemeni elementi, birači koji nisu Slovenci, nisu Hrvati, nisu ni Srbi, i kaže se: vi ćete i njima omogućiti da dodju jaki u Skupštinu, da i oni dodju u Skupštinu jači, nego što bi trebalo da bude po mišljenju nekih poslanika. Mi, gospodo, u tome pogledu mislimo: da nam je dužnost težiti da se u nas izradi politički sistem i stanje u kome će javni život dobiti punoga maha i da sve one sile koje postoje u narodu, u stanovništvu ove države, dobivaju izraza u našem političkom životu, pa i u Narodnoj Skupštini; u onoj meri u kojoj one doista politički vrede.

Dakle gospodo ja se vraćam na ono što već rekoh da mi nikakvih ni partizanskih ni drugih posebnih ciljeva nemamo, nego mi polazimo — a ja mislim da me nijedan politički moj drug pa ni g. Nastas Petrović, ne će demantovati, — mi polazimo u ovome slučaju onako kako smo uvek polazili, onako kako je naša stranka od postanka svoga shvatala: šta je narod, šta je narodni život i što je narodno pravo. Mi smo shvatili narod — najpre narod srpski u Srbiji, a posle uopšte narod gdegod bio na svetu — i mislili smo da je on jedna celina, da je on jedno biće, političko ili etničko, kako gde, ali u državi jedno političko biće, pa smo tako shvatili njegov život

i njegova prava. Shvatali smo njegova prava prema drugom političkom faktoru u zemlji, prema kruni; shvaćali smo njegovo pravo i prema svakome delu toga naroda, i shvatamo i danas, gospodo, pa bilo da se taj deo zove imenom jednoga kraja: Hercegovci, Crnogorci, Storošrbijanci, Slovenci, Arnauti, Vlasi, Srbi, Hrvati: da je ova celina starija od svega toga posebnoga i manjega; pa smatramo da je ta celina starija od svake društvene ili skupa jedinica, dakle da smo svi skupa stariji i od feudalaca i od težaka i od radenika, kapitalista i t. d. uzetih posebno. Mi smo, gospodo, shvatili da je narod jedna ličnost, i onda, iz toga shvatanja, izlazile su posledice: da ta ličnost ima i svoju volju. I one reči koje stoje u nazivu krune, Našeg Kralja: da je On »Kralj po milosti božjoj i po volji narodnoj« mi smo zbilja razumeli da postoji ta »volja narodna« i u tom i u drugim slučajevima, i hteli smo da je saznamo kakva je; hteli smo da se ta volja narodna iskaže na izborima u zakonitom obliku. To smo i ovim zakonskim predlogom hteli, jer je naš program uvek bio... (M. Moskovljević: prek' da govornika, nastaju objašnjavanja.) Ima naravno ljudi koji za to ne znaju, ali ja nisam kriv njegovom neznanju, a mi smo se i onda držali a i sada držimo se toga shvatanja o narodu i mislim da su i naša mladja braća, — tako smo ih nekad zvali — koji su se iz radikalne stranke izdvojili pa osnovali samostalnu radikalnu stranku, koji su sada deo demokratske stranke, mislim, velim, da su i oni polazili od tog istog principa.

Pa kada sve to stoji, prirodno je što mi i sad polazimo od težnje da taj narod na biralištu, kad svoju suverenu volju iskazuje, ima da je doista iskaže, i što smatramo da tu volju moramo od njega saznati i znati. A, gospodo, kada on iskazuje dvadeset volja, onda on nije iskazao svoju volju po kojoj bismo bili dužni upravljati se, a ne može je ni iskazati, dok je ne iskažu svi ili, kako je to nemoguće, onda većina njegovih glasača. Zato je nama i bilo teško primiti izborni sistem koji ne bi dopustio da se sazna gde je većina naroda i gde je volja njena i njegova. To je od početka bilo naše gledište, i nemojte nam zameriti, ako se nismo »modernizirali«, ali čini mi se da ima po svetu još zemalja koje imaju »zastarele« pojmove o narodu i državi. (M. Moskovljević: Sada ste iskreni.) Uvek! Ali vi time hoćete po drugiput da mi kažete da nisam uvek iskren! (Uzrujanost među poslanicima.)

Gospodo, prema ovome našem shvatanju kaže se sa druge strane, koja hoće da Skupština bude ogleдалo različitih struja u zemlji: To nije »demokratija«. — Šta je upravo smisao demokratije? Koliko svi znamo, »demokratija« znači vlast narodnu, vladavinu narodnu. Pa kad se tako pojma narod, taj narod treba i da u istini vlada. Tako je bilo i u Atini gde je i postala reč demokratija, tako je bilo i u Rimu. Prema tome ta reč znači ujedno vladu naroda koji ima svoju volju. (Glasovi iz opozicije prekidaju govornika.) Dopustite mi da kažem što mislim.

Dakle zamerate meni i mojim drugovima i kažete da podnešenim predlogom stvaramo jednu neistinitu većinu, da od manjine gradimo većinu. Stvar ne stoji tako, jer baš mi po svom programu hoćemo većinu, i to hoćemo apsolutnu većinu. Ali baš zato što vi hoćete da ne preovlada princip čiste većine nego hoćete i predstavništvo manjine, onda onemogućavate da se prirodnim načinom dobije apsolutna većina, polovina plus jedan, u narodu. A kad već take većine

čiste nema, ostaje drugo nešto, ako se ne može svuda dobiti apsolutna većina, mi smo onda, po nevolji, za relativnu većinu; kad nema onog koga bih želio, ipak sam, između svih onih drugih, za onoga koji ima najviše naroda, koji ima relativnu većinu. Sad naravno kažem i ja da pri tome može biti vazdan, kako rekoste, »monstruoznosti«. Na jednoj strani može biti složnih 10.000, a na drugoj nesložnih 20.000; neko je ovde dobio da može biti 500.000 rasturenih, bez discipline, bez jedinstva, i da taka vojska uvek gubi bitku, pa bi tako i ovde bilo, i nemamo ih šta žaliti.

Gospodo, pošto Skupština ima da radi, pošto iz te Skupštine ima da izidje neko ko upravo ima još više da radi, nego i sama Skupština, ko ima da predstavlja volju i naroda i države — a to je Vlada, — to mora da se unapred zna šta će ta Skupština raditi i šta će ta Vlada raditi. To mora da zna narod. I to kad će da zna? Da zna onda kad bira; a ne da se posle, pošto budemo izabrani, mi ovde sporazumevamo, i pravimo pogodbe ovde sasvim protivno onome sa čim smo pred narod izišli. Ne! Treba da narodu pre biranja saopštimo: mi smo se ovako pogodili i ovako ćemo raditi. Imajte vi onih 20 hiljada, koji su brojniji od 10.000, ali neka se njihovi predstavnici ranije pred narodom sporazumeju, neka preda nj samo izidju sa programom, pa onda i neka dodju u ovaj Dom, te da po tome programu i rade. Ali dok ne postanu takva celina, sa jednim programom, sa jednom voljom, to nije većina, to je razbijena vojska. Naspram te gomile u kojoj svaki deo ima zasebnu zastavu, stoje onih 10.000 sa jednom zastavom, koji stalno ostaju pri svome programu i koji odgovaraju za taj program.

A ovo je odgovaranje u narodnom životu i u politici vrlo važno. Ja to ne shvatam samo — kako se ovde često shvata: da se odgovara po zak. o minist. odgovornosti — nego se odgovara i na biralištu. Tu pred narodom mora biti čist posao. Jer, gospodo, šta vidimo da biva po sistemu koji naši protivnici traže? Vidimo da narod ili bar onaj deo naroda koji je svoju kuglicu spustio u njihovu kutiju, birajući ih, kaže: »ja hoću da uradite ovo«, a u Narodnoj Skupštini biva drukčije, i uradi se sasvim protivno, i tu ovaj gospodin koji je biračima obećavao da će ovo ili ono uraditi, uradi to sasvim drukčije.

Ako hoćemo da se zemljom upravlja po pravoj volji narodnoj, ne smemo dopustiti da neko ko ima vlast može od svih političkih atoma, koji se sa birališta pakuje u Skupštinu, umesiti jednu kašu ili pitu koja je njemu najzgodnija, i da upotrebi mnoga državna i redžavna sredstva koja su mu potrebna da dobije sve ono od čega treba ta kaša ili pita da se umesi. Mnogo je bolje i čestitije, i mnogo bolje odgovara potrebama narodnim i pravoj demokratiji, imati sistem po kojem se narodu kazuje unapred šta će se posle doista uraditi.

A kad vi pocepate Narodnu Skupštinu, kad u nju pošaljete jednu masu sitnih frakcija, vi onda terate ceo sistem, celu Skupštinu da živi od laži i od obmana pa i od korupcije svakojake. Vi i nama, strankama većine, zamerate i kažete: »Vi niste uradili ovo, niste uradili ono što ste obećavali«. U koliko, međjutim, take nedoslednosti kod nas uopšte ima, to me možda ima i drugih razloga, ali je to može biti i zato što kao članovi koalicije moramo jedni drugima da popuštamo, jer ovo nije vladavina jednih nego zajednička. A zato što mi moramo jedni drugima činiti koncesije, ako bi ko bio kriv, to je narod

što nas je ovde poslao ovako pocepane, a on nas je poslao ovako ne samo zbog svoje istorije koja je pocepala i njega i nas, nego i zbog onakvog izbornog zakona. Zato taj zakon moramo menjati, ako hoćemo da presećemo onakve pojave kakve svi ošudjujemo. Ja ne ću ovde da spominjem neke naše drugove muslimane zato što nisu ovde, ali zna se da su oni bili obećali narodu autonomistički program, pa posle su saradivali na ovakvom Ustavu i ovde pristali da glasaju za jedinstvenu državu i jedan parlamenat, a kad se sve to s njima svršilo, onda opet kažu: mi smo autonomisti, mi hoćemo reviziju toga istoga Ustava.

Ako dakle, gospodo, mislite da je to demokratski, ako mislite da su tu pogodbe za pravilan i u isto vreme moralan politički razvitak naše zemlje, onda izvolite da i dalje cepamo snagu narodnu. Ali znajte, da ćemo naš život, ceo naš javni život potpuno upropastiti, ako postane sasvim obična stvar da mi s jednim programom izadjemo pred narod, pa onda od njega odstupimo, pa se opet na njega vratimo, da postavljamo pogodbe i opet od njih odstupamo. Ako mi tako budemo radili, onda mi ne možemo ništa uraditi, jer nećemo moći jedan drugome verovati. Mi ćemo se pretvoriti i postati kao ljudi u šumi koji stalno stoje pod oružjem pa tako jedan s drugim razgovaraju.

Ali da se opet vratim na ovo glavno pitanje. Ovo što smo mi učinili neke izmene u sadašnjem izbornom sistemu i korigovali ne samo sistem onakav kakav je bio za izbor Ustavotvorne Skupštine, nego kakav je bio u Srbiji još od 1888. godine do 1894. godine i od 1903. pa do kraja — to nije došlo zbog kakvih naših partijskih ili drugih računa, nego otuda što smo nezgode onakvog sistema na delu osetili odmah posle prvih izbora koji su po njemu sprovedeni 1889. godine, pa posle stalno od toga sistema болоvali. Ako, gospodo, čitate ondašnje listove, izveštaje sa ondašnjih partijskih konferencija ili debate skupštinske prilikom verifikacije poslaničkih mandata, vi ćete videti kake su sve teškoće i naročito, kakvi su se sve nemoralni slučajevi dešavali zbog onakvog izbornog sistema. Da vam spomenem samo jednu takvu mogućnost, a ona se često javljala: odvoji se nezadovoljan, na partijskim konferencijama propali kandidat poslanički, koga partija nije kandidovala onako kako je on želeo; on odvoji listu i, sa tako izdvojenom listom kandiduje se i, ponekad, bude izabran. Šta biva s njim dalje? I ako ga je malo pre toga partija isključila, zato što je listu izdvojio, opet kad on dodje u Skupštinu, partija toga isključenog i žigosanog partijskog čoveka vraća u svoje krilo i daje mu potpunu apsolutiju. Pa da li je to dobro ili nije?

Mi smo hteli to i drugo slično sprečiti, jer takvo je naše iskustvo. Neka gospoda koja nisu iz Srbije ne zamere, ali oni nisu imali to iskustvo, koje su imali političari u Srbiji, da se odvajanje i cepanje partija dešavalo ne na osnovu programnih razlika, ne na osnovu nekakvih novih političkih načela, nego na osnovu tih pocepanih i odvojenih lista od strane partijskih neuspelih kandidata. Mi smo imali slučajeve, da se najpre skupi društvo, pa se onda izradjuje politički program. Može li se uzeti da je taj tako postali program doista rezultat stvarnog razvitka, stvarnog političkog razvitka u narodu? Jasno je da je on postao, samo da bi se zasitile nezasićene ambicije pojedinih ljudi. Zato mi, predlažući ovo, ne idemo za kakvim partizanskim ciljem, nego bismo radi bili da sprečimo cepanje lista i cepanje partija.

Medjutim sam ovde video da se neki govornici, koji inače imaju isto mišljenje sa mnom, da ne treba cepati partije, boje da će baš ovaj predloženi izborni sistem pomagati cepanje partija. Ali ja nisam video, da su oni čim god dokazali, da će se po ovom izbornom sistemu partije više cepati nego sada. (**Jovan Gjonović:** To će izbori dokazati.) To je sada proročanstvo o budućnosti koju ne možemo znati. A naprotiv, mi svi koji smo ovo izradili, govorimo na osnovu znanja prošlosti i iskustva, koje se povlači od 1889. godine. Jesmo li pak onom zlu doista našli leka, to će budućnost pokazati. Ali je iskreno i očigledno naše staranje da ovim ojačamo partije naspram onih elemenata u partijama koji ruše disciplinu u njima, koji ruše stranke i parlamentarizam, jasno je da idemo za tim da partije čuvamo od cepanja. Jer mi se slažemo s tvrdjenjem da parlamentarnog života ne može biti, ako nemate partijski razvijenog života. Kad se mi sad staramo da čuvamo partije od cepanja, mislim da služimo parlamentarizmu, da služimo slobodi i da za to ne zaslužujemo nikakve zamerke. Mi smo uvereni, da ćemo ovim dosadašnje zlo, ako ne onemogućiti, jer onemogućiti ga sasvim ne možemo, ali ćemo ga nesumnjivo ublažiti. Mi smo to uradili u granicama onoga što nam je Ustav dopuštao da uradimo.

Kao što vidite, ja sam se starao da izložim mišljenje moje i mojih drugova, moje stranke, koje se vrlo često slagalo sa mišljenjem ostale gospode koji su zajedno s nama saradivali i izradjivali ovaj predlog za izborni sistem, da iznesem pobude, koje su nas rukovodile. Ali moram na završetku izjaviti, da se čudim, što te naše pobude nisu pravilno ocenjene od gospode, koja se nisu složila sa ovim zakonskim predlogom, što su ih shvatili kao da je predlog uperen protiv slobode i protiv nekih interesa, koje specijalno oni zastupaju. To u ostalom može biti njihovo mišljenje; protiv toga, kao mišljenje uopšte, ne mogu imati ništa, ali se čudim da su se gospoda u tolikoj meri uzrujala i to iznenada. Predlog g. Trifkovića bio je poznat još pre nekoliko meseca. Taj predlog morao je nesumnjivo njihovo gledište manje zadovoljavati nego ovaj. Predlog g. Marinkovića bio je poznat ne pre nekoliko meseca ali pre nekoliko nedelja, pa i on je manje zadovoljavao njihovo gledište nego ovaj, jer smo uneli jednu dopunu u predlog g. Marinkovića, koja donekle izlazi u susret onome što gospoda žele. (**Gjonović:** Je li bio pred nama taj predlog? Je li bio ovde na diskusiji? — **Hohnjec:** To je mrtvo rodjeno dete. — Razna prekidanja.) Sada vidite, gospoda su se prevarila. Kažu: što da se borimo kad smo znali da će predlog da propadne. Ali vidite on nije propao. »Mrtvo rodjeno dete« je oživelo! (Prigovaranje.) Vaše je pravo, da se borite protiv onoga što vam se ne sviđa, ali mene čude vaše izjave koje padaju u toj vašoj borbi. Jer ja razumem težinu vaših izjava, i zato što ih razumem, i što se one manje više slažu, i ako padaju sa raznih strana i od raznih grupa, baš zato se ja čudim što to dolazi tek sada. (**Moskovljević:** Pa kad su se tek sad složili. — **Hohnjec:** U ustavnoj debati mi smo već kazali svoje stanovište.) Gospodo, ovo što naposljetku govorim, nije tako važno, jer se ne tiče predloženoga sistema, nego samo onoga našega rada. Ali, moram kazati, da gospoda mnoge stvari zaboravljaju: zaboravljaju, da smo mi u pododboru imali načelnu debatu o predlogu gosp. Trifkovića, pa da smo zatim usvojili u specijalnoj debati sve paragrafe njegova predloga, sem paragrafa, koji govori o podeli man-

data. To je fakat i toga će se gospoda setiti. (Prekidanja.) Nije ovo nikakvo iznenađenje s naše strane. (Prekidanja.) Ta ostavite molim vas, Vaše današnje nenadno držanje, sad je tek objasnio jedan od gospode, koji je kazao: »pa sad smo se tek dogovorili«. Ali, gospodo, vi ste pogrešili što se niste ranije dogovorili. Zašto se prisetite u poslednjem momentu? (Hohnjec: Sad je debata.) Sad je debata da se ubedjujemo i uveravamo, ali da se postavljaju sada ultimatum koji mi iz većine imamo da pokorno poslušamo — izvinite, gospodo! Ne, gospodo!

Predsednik **Miša Trifunović**: Ja mislim da prekinemo sednicu, pa da je produžimo posle podne.

(Glasovi: Ima li prijavljenih govornika?) Ima. Pristaje li Zakonodavni Odbor, da sednicu zaključimo, pa da je produžimo posle podne sa istim dnevnim redom u 4 sata? (**Manojlo Sokić**: Imamo klubške sednice posle podne. — **Stjepan Barić**: Da držimo sutra. — **Pribićević**: Zašto ne bismo nastavili?) Ako nećemo posle podne držati, onda da radimo još, ali ja mislim, da mi možemo raditi od 4—6. Najbolje je da sednicu zaključimo, pa da je nastavimo posle podne u 4. (Prima se.) Sednicu zaključujem, a nastavak odredjujem za 4 sata posle podne.

(Sednica je prekinuta u 12 i 15.)

Nastavak LXXVIII. sednice.

(Početak u 16 i 20 časova.)

Predsednik **Miša Trifunović**: Gospodo, nastavljam sednicu. Reč ima g. Moskovljević. (Glasovi: Nema ga.) Reč ima g. Barić.

Stjepan Barić: Gospodo narodni poslanici, ja ću sa onim sa čime je završio g. Ljuba Jovanović početi. G. Ljuba Jovanović nas pita, zašto mi sada protestiramo, kad nismo pre protestirali, kao da smo mi pre bili zadovoljni sa ovakvim jednim naeratom, ili kao da smo priznavali, da mi nismo protiv ovakvog naerta. Ja mislim, da to nije tačno. Mi smo bili uvek protiv takvog naerta i uvek smo se izražavali protiv ovakvog načina i ovakvog izbornog sistema. G. Ljuba Jovanović i dalje kazuje zašto se danas donosi ovakav izborni zakon. Po njegovom mišljenju bolje bi bilo, da smo i pre u Privremenom Narodnom Predstavništvu doneli ovakav izborni zakon skalupljen kao ovaj, ali se to nije učinilo samo zato, što je bila pred očima bratska ljubav i susretivost prema Hrvatima. Međutim se to danas čini i znači, da danas nema ni bratske ljubavi ni susretivosti prema Hrvatima. Dono se danas izborni zakon nakon što je donesen Ustav bez sporazuma, onako kako vi mislite da treba da bude donešen. Mislite, da možete praviti izborni zakon, po kome će jedna relativna većina moći uzeti Vladu u ruke i vladati kako ona hoće. Ja mislim, da je vrlo opasno, da se ova Skupština kakva je danas upušta u to i mienja izborni zakon ovako radikalno, naročito danas kad Parlamentat zapravo ne predstavlja potpuni izraz volje narodne i kad se ona ne može pravilno da ispolji. Pored toga što ste učinili jedan unicum i što je izbačeno iz Skupštine 58 komunista, nemoguće je kraj ovih partijskih konstelacija, da se obori ovakva jedna koalicija i nemoguće je pokazati, da u Parlamentu nije većina za vama, jer izbacivši jedne iz skupštine oduzeli ste opoziciji 58 glasova, s kojima bi imali većinu. Ali kad je već tako, onda je opravdano, da se opozicija ne samo buni već i brine, da kad je već većina kao što sam napomenuo izlučila komuniste iz Parlamenta, da se opozicija brine, da ta većina izborni zakon neoktroira. To se može da pravda s formalne strane da nije, ali je u istinu to ipak oktroa. Za čini se lito ovi ovim zakonom, to ne znamo, ali da se je htelo postupiti lojalno, trebalo je sa strane Vlade i lojalno izći na susret. A šta smo mi imali pred sobom. Mi nemamo ni statistike. Nju može biti samo Vlada zna. To je njezina tajna. A pitanje je, da li i sve vladine crne znaju što znači ovaj zakon. I vi ne možete da izračunate kakav će rezultat biti, kad nemate podloge po kojoj ćete računati. G. Ministar za Konstituantu trebao je dati sta-

tistiku. Istina, svuda se radi na osnovu teorija, ali zato treba poznavati i prilike u državi, pa tek onda primenjivati na te prilike i teorije. Ja ću vam u dva primera da pokažem šta ovo znači. Ako mi hoćemo, da smo jedna demokratska država, onda treba omogućiti i treba zaštititi i plemenske i klasne i sve druge manjine, da one kao što po Ustavu treba u istinu i dodju do izražaja. A šta ste vi učinili? Šta će značiti ovaj zakon u Bosni. U Bosni ovaj zakon znači, da će praviti zasebnu listu Hrvati, zasebnu listu Srbi, a zasebnu Muslimani. Prema tamošnjim prilikama nemoguće ili je i drukčije praviti. Poslednji put smo imali 13.000 glasova, pa su nam već u zadnjem zakonu propali, danas će izbornici tražiti sporazum s drugim Hrvatima, bez obzira što se ne slažu s njihovim programom, samo da mješaju stranke drugog plemena. Isti će slučaj biti kod Srba, a sličnu listu napraviće i muslimani. I, gospodo moja, je li to onda pravi stranački život i je li se na taj način postiglo ono što se htelo. Ja u to sumnjam. Gore je još u krajevima, gde smo sa tudjinskim elementom u dodiru.

Nas je krivo shvatio g. Ljuba Jovanović, kad je kazao, da mi nećemo da dajemo Nemcima i Madžarima ono što im pripada. Ne, hoćemo mi to da damo njima, ali nećemo da im damo više. Preko u Vojvodini ne stojimo tako, da bi po ovom izbornom zakonu dobili ono što nam pripada. A zašto? Zato što ćemo da se razdelimo. Tamo vam postoji hrvatski blok, po postoje demokrate, postoje radikali, postojimo mi i t. d. Nemci i Madžari ako ne budu išli skupa, ono će sigurno Nemci ići skupa i Madžari ići skupa i kakvi će biti izbori? Nemci i Madžari će sigurno dobiti više nego što im pripada, jer naše stranke ne će ni postizavati ni količnika. Pa pogledajmo sad ne samo obzirom na plemenske odnose i tudjinski element, nego pogledajmo i obzirom na klasne odnose. Uzmite na primer komunističku i social-demokratsku partiju. Komunisti apeliraju na srecu radenika a social-demokrati na razum. I vi njima ne dajete mogućnosti da se bore.

Čemu se išlo sa ovim naeratom zakona? Kažete, išlo se za tim, da u Parlamentat ne dolazi niko sa malo glasova. To je lepo. Istina je, nije potrebno, da se ide tako daleko, da neko u jednom okrugu bude biran sa 5000 glasova a drugi samo sa 1000. Po našem mišljenju bilo bi načina, da se dodje do potpunog izražaja narodne volje, a da ne bude od štete za državu, ali o tome ću kasnije govoriti. Ali gledajte s čim ovo vaše može da urodi kažite. Jedan okrug, koji bira 6 poslanika. Jedan može da ima količnik, a pet nemaju količnika. To se može vrlo lako da desi na primer kojem okrugu u Bačkoj ili u Banatu. I šta

će se desiti? Jedan će kandidat sa liste moguće sa mađarske ili nemačke, sa 5000 glasova dobiti pet mandata a svi mi drugi jedan mandat. Može se opet desiti, da u Parlamentat dodje neko sa 200—300 glasova, dok se u isto vreme onemogućava partijama, koje su u celoj državi dobile i broje 10.000 glasova, da dodju u Parlamentat. Na koncu konca po vašem naertu zakona može i sam jedan čovek sebe da izabere, a borite se da se izabere bez količnika.

Po našem mišljenju prostije bi se uradila stvar, ako bi se uzeo državni količnik. Ako biste sabrali sve glasove u državi pa razdelili sa brojem poslanika, koji se biraju, tada biste dobili, državni količnik. Pomoću tog količnika podelili biste kandidate po okruzima, a prigodom drugog skrutinijuma bi i opet sa potpunim količnikom omogućili da stranke dobiju svoje. Na taj bi način dobio svako ono što mu pripada. Nikome nije ništa poklonjeno i niko ne bi ništa više ni tražio.

Naša stranka po ovome izbornom zakonu ne gubi broj poslanika, ali pored svega toga mi smo odlučno protivni tome zakonu. Protivni smo zato, što gubimo mogućnost, da na velikoj teritoriji radimo, jer se ne možemo u izvesnim krajevima da ispoljimo. Mi smo ovim zakonom u osnovi naše politike pogodjeni i zato se bunimo. Ja ne razumem, koji je ratio legis vladinih stranaka, da se donese ovakav zakon. Većina demokratskih poslanika se buni i većina bi glasala protiv, kad bi im se dalo na volju. (**Pavle Angjelić:** Tačno.) Eto i g. Angjelić priznaje da je tako.

Ovo je prosto ucenjivanje sa strane radikalne stranke. Ona je danas bolje organizirana, ona bolje zna šta je vlast i kako treba da se vlada i zna, da vodi politiku, te i sad hoće da je vodi tako, da ona sama u državi dodje do toga, da vlada i odlučuje. To mi svi drugi vidimo. To osećaju demokrati, samo mi se borimo protiv toga, a demokrati nemaju niti te kurazi, te se ne usudjuju ni da se ritnu pre no što protegnu papke. Kad se prvi put donášao izborni zakon, govorilo se, da se donášao iz obzira prema Hrvatima, a međutim donášao se zato, što je demokratska stranka to donosila. G. Stojan Protić nije bio za stari izborni zakon i onakav izborni zakon primljen je zato što su demokrati na njemu insistirali. Sta će biti rezultat svega ovoga. Mi nemamo tačne statistike i ne znamo tačan rezultat, ali nam izgleda, da će po tome izbornom zakonu glavni deo dobiti radikali a osim radikala dobiće blok i tudjinski elementi. I šta će biti sa tudjinskim elementima? Radikali misle, da će oni biti stup vlade, a meni izgleda, da je to opasna stvar, što se to može desiti. Nemci će teško ići protiv vlade i svaka će vlada moći da se na njih osloni i da se njima koristi. Tako će i ovde na njih da se osloni i s time se računa sa strane radikala. Naša se partija ne pogađa u broju poslanika, nego u osnovima njene politike. Mi smo računali, te izgleda da ćemo dobiti isti broj poslanika, pa ćemo u nekim krajevima biti i favorizirani. Mi vam se zahvaljujemo na tom favoriziranju, ali tražimo, da nam date u svim krajevima mogućnost za borbu zato, što ovu državu ljubimo. Ako nam nećete izaći u susret, samo je po sebi jasno, da ćemo biti solidarni sa drugom opozicijom i da ćemo se ostaloj opoziciji pridružiti.

Ljuba Jovanović: G. Predsedniče, molim vas za reč radi ličnog obaveštenja.

Predsednik Miša Trifunović: Ima reč g. Ljuba Jovanović, radi ličnog obaveštenja.

Ljuba Jovanović: Ako sam ja dobro razumeo g. Barića, on je mene rdjavo razumeo, kad je izveo, kao da sam ja rekao, da smo mi smatrali, da treba prema hrvatskom delu naroda biti predusretljiv pri izradi izbornog zakona za Konstituantu, a kao da sada ne mora biti više predusretljivosti s ove strane prema Hrvatima. Gospodo, ja ovo nisam rekao. Ja sam rekao, da smo onda, s pogledom na važnost pitanja, i na to polagali i izranije iskazivali svoju želju, a naročito da smo mi smatrali za dužnost, da jedan drugome možemo izlaziti na susret. Međutim, sada nije o tome reč: Ustavni posao je syršen i mi radimo obične poslove i tu smatram, da treba raditi onako kako odgovara našim pogledima. (**Stjepan Barić:** Ja sam to isto rekao.)

Predsednik Miša Trifunović: Ima reč g. Ministar Unutrašnjih Dela.

Ministar Unutrašnjih Dela dr. Vojislav Marković: Gospodo, ovo je pitanje, koje mi možemo da razmotrimo bez strasti, jer mi slim, da stvarno ne dira ni u čije partijske interese, nego da je ovo naše razlikovanje došlo otuda, što mi razno gledamo na efekte ovoga zakona. Teškoća političkog rada jeste u tome, što se ne mogu predvideti sve reakcije, koje će imati jedna politička mera, pa neki, koji vide samo one prve, neposredno smatraju njih za najvažnije ili čak za jedino važne, a oni koji vide izvesne grupe, ili misle, da vide, ili uobražavaju, da vide one reakcije, koje će posle toga nastupiti od te mere, oni naravno drukčije gledaju na ove prve posledice. Ima mera u politici, koje su same po sebi nesumnjivo rdjave a daju dobre rezultate i daju rezultate, kojima se njihovi tvoreci nisu nadali.

Gospodo, 1903. godine zaveden je u Srbiji jedan sistem za odredjivanje broja poslanika, po kome su liste, koje ne dobiju količnik, ne samo ostale bez mandata, nego su njihovi glasovi pridavani najvećoj listi. Ta je mera imala vrlo mnogo nepravičnog i vrlo mnogo nepravednog i protiv nje su se mnogi bunili. Za prvu posledicu, za neposrednu posledicu imalo je to, što je radikalna stranka dobila 1906., 1908. i 1912. godine na izborima više poslanika, nego što bi dobila bez te odredbe. Ali, gospodo, ta odredba imala je jednu posledicu, koju ne verujem da su želeli oni, koji su stvarali taj zakon. Ona je, vidite, sukcesivno malo po malo, jer su te opšte, te jače reakcije uvek lagane, ona je pre svega dovela već na trećim izborima posle te Skupštine do toga, da su dve stare istorijske partije, koje su bile u velikoj manjini u zemlji, morale da počnu da saradjuju na izborima i da se približuju jedna drugoj. Pa je posle toga pristupilo približivanje izmedju njih i jedne treće partije, koja je bila međutim dovoljno velika, da je dotle mogla i sama da radi. Malo po malo 1914. godine to je dovelo do jednog grupisanja, koje je parlamentarni život omogućavalo na onoj bazi, na kojoj je po mojemu dubokom uverenju jedino mogućan, na bazi dveju stranaka odnosno dveju velikih koalicija. Jer ono, što se u Engleskoj smatra stranka, kad ko zna dobro engleske parlamentarne odnose, znače, da to nisu stranke nego koalicije. U Engleskoj ima jedna Torijevska koalicija i jedna Vigovska koalicija. U jednoj i u drugoj koaliciji ima nekoliko stranaka u stvari, ali se one za parlamentarni život grupišu. Sve do ovoga rata u Vigovskoj koaliciji bili su ljudi, koje

mi u našem Parlamentu smatramo, da ne treba da saradjuju sa građanskim strankama, a tamo je tolika parlamentarna tradicija partijskog života bila uzela maha, da je to sasvim izgledalo prirodno, da svi oni, koji od jedne tačke idu na levo, idu zajedno, a svi, koji su od jedne tačke idu na desno, da idu zajedno.

Gospodo, ovde se govori samo o pravim i neposrednim efektima, koji bi imali ove promene prema ovom poslednjem izbornom zakonu, koje bi imale u izbornom zakonu da se učine. I onda se naravno našlo puno nepravednih stvari. Jutros je g. Kristan rekao i citirao je jedan primer, po kome bi jedna stranka sa 10.000 glasača mogla da dobije sve poslanike, a 20.000 birača da bi mogli da ostanu bez poslanika. Tako je. Samo ja sam još onda kazao, da tih 20.000; da su i pet stotina hiljada, oni kao neorganizovani ne mogu postići ništa. Ako hoćete pravilan, ustavni i parlamentarni život, mi moramo težiti za organizacijom. **(Etbin Kristan:** I organizovana stranka u celoj zemlji sa 20.000 glasova može ostati bez mandata, a može jedna lokalna grupa sa 5000 do 6000 da odnese 8 mandata.) Recimo da može, vi ćete videti zašto ja mislim, da je to indiferentno, sad ću vam kazati. Ja mislim, da je glavno pitanje, glavnu stvar, koja ima da se kaže, rekao jutros g. Ljuba Jovanović, kad je govorio o tome, da sporazum ima da se pravi pred narodom i sa saglasnošću naroda, a ne van naroda. I dopustite mi da tu misao razradim, jer je ona u dubini celog ovog našeg neslaganja i diskusije.

Gospodo, da se parlamentarno vladati, nesumnjivo je, da se mora priznati većini u parlamentu da ona sastavi vladu i da vlada. Jer ako mi taj princip nećemo priznati, da većina u parlamentu treba da vlada; onda, gospodo, naravno među nami ne može biti nikakvog sporazuma, znači, da stojimo na dva sasvim različna stanovišta. Ali ja mislim, da ovde niko ne misli da spori, da jedna većina parlamenta ne bi imala prava da vlada, a da se ta većina napravi, gospodo, nesumnjivo je, da treba popuštanja, bilo da se ona u samom parlamentu stvori. Jer nema može biti dva čoveka, koji se apsolutno u svima pitanjima bez razlike, koja mogu biti predmet parlamentarnog vladnog rada, slažu. I kad bi se htelo neko rešenje, da bi se izbegli kompromisi i sporazumi i popuštanja, onda bi bila apsolutno nemoguća ma kakva vladavina na osnovu izbora i volje narodne, onda ne bi bila mogućna nijedna stranka. Mi svi pripadamo pojedinim strankama i vi svi vrlo dobro znate, da svaki od nas, koji je hteo ući u jednu stranku i ostati u toj stranci, da je svaki taj morao jedan veliki deo svojih ubedjenja da ostavi na stranu. On je u tu stranku ušao zato, što je cenio, da u njoj može maksimum od onoga što misli da ostvari, a zna, ako ostane usamljen, sam sa svojim integralnim mišljenjem, da neće apsolutno ništa moći učiniti i onda popušta od svoga mišljenja, gledajući naravno, da što manje popusti, toliko da može ući u stranku. Sada može da se popušta više ili manje: ako se ja zadovoljim, gospodo, da budem u jednoj stranci od 5 ljudi, onda verovatno ja moram vrlo malo popuštati od svoga mišljenja i na vrlo malo tačaka svoga ličnog programa morao bih praviti koncesije. Ali ako ja udjem u stranku od 500 ljudi, ja moram činiti mnoge ustupke, koje onoj četvorici nisam morao činiti i koje oni meni nisu morali činiti.

Gospodo, prema tome, kao što vidite, stranke su mnogobrojne i mnogobrojnim strankama odgovaraju mnogobrojne liste. Ja neću o ovim listama da govorim, koje su mi nesimpatične i koje nemaju nikakvu načelnu podlogu, koje su stvorene iz ličnih motiva, nego ću govoriti o listama sa načelnom podlogom. Kad ovako stvar stoji, vidi se, da broj partija nije proizvoljan, da on zavisi od onih, koji su u toj partiji. Vidite, može da se desi, da jedna velika grupa ljudi bude recimo savršeno na svima pitanjima istoga mišljenja kao i demokratska stranka, ali se razlikuje na pitanju o formi vladavine i na tome pitanju pravi stranku za sebe. Ona to može da čini, gospodo, ako smatra, da je to pitanje tako kapitalne važnosti, da ništa ne vredi ono u čemu se ona slaže sa drugom strankom u celom ostalom programu, kad se ne slaže na ovoj jednoj tački. Ali onda je pravo, gospodo, da idu zasebno na izbore i da narod ima mogućnosti da im kaže: »E, vidite, tu Vam jednu tačku ja ne feram, s njome ćete ostati mali. Ako vam je to pitanje tako važno, da ste voljni prenebregnuti sva druga radi toga, onda ne možete apsolutno ništa postići«.

U koliko se traži veći broj glasača, pa da jedna stranka može biti predstavljena u Narodnoj Skupštini iz jednoga kraja, to prinudjava, gospodo, na grupiranje stranaka i to zdravo grupiranje stranaka. **(S. Barić:** Kažite u Bosni kako je?) Pokazaću vam i to. Ne hvalim ja grupiranje stranaka bez rezerve. Ja samo konstatujem, da ovakva jedna odredba forsira grupiranje stranaka u narodu, mesto da se ono vrši u Narodnoj Skupštini. Ja mislim, gospodo, da je to zdravije po sebi, jer ima izvesnih grupiranja, koja se u narodu ne mogu sprovesti, koja se mogu sprovesti u Narodnoj Skupštini. **(Nastas Petrović:** To je tačno!) Mi smo ovde videli koalicije, videli smo zajedničko glasanje, a to bi bilo, gospodo, na polju nemoguće. Mi kad hoćemo jedan demokratski režim, onda mi ne treba da omogućavamo jedan oligarhijski režim, t. j. da ljudi, koji su izabrani, mesto da budu narodni predstavnici, budu za sebe predstavnici, pa da rade nešto što jedan narod ne bi nikako hteo. **(Jovan Gjonović:** Što vi radite tako?) Vidite, vi ste ovde često puta imali zajedničke sporazume sa gospodom iz pučke stranke. Ja pitam: da li ćete zajednički izaći i kako ćete glasati? Ali ja sam ubedjen da vi, gospodine Gjonoviću, ne ćete figurirati na jednoj listi sa jednim kandidatom iz pučke stranke. **(Jovan Gjonović:** To je jedna sasvim druga stvar! Kad već dajete lekcije, onda to tako ne ide.) Vidite, ja imam malo prava da govorim ovako kao što sad govorim. Ja sam, gospodo, pripadao jednoj stranci dugo vremena i igrao u njoj vidnu ulogu, koja je meni lično kao političaru bila dovoljna i mogao sam se s time zadovoljiti, da s onim brojem poslanika i drugova, koje sam mogao imati, dodjem u Narodnu Skupštinu i da učestvujem u ovoj parlamentarnoj kuhinji, uvek znajući na čemu sam i šta je moj kapital parlamentarni i politički. Ali ja sam mislio i bio ubedjen još onda, kad sam bio u toj stranci, da je vrlo velika opasnost od stranaka malih zbog toga, što se one ne osećaju dovoljno odgovornim za sudbinu naroda i države. **(Nastas Petrović:** To je sasvim tačno. — **Voja Lazić:** Zar vi takve stranke stvarate nasilnim putem.) U toj stranci je bilo vazda tradicija i ovakvih i onakih, ali je bila jedna nesumnjiva, kojoj neće niko sad moći da zameri. Tu se je moglo apelovati, smatrajući da ljudi treba da služe državi, ali

pored svega toga bila je jedna neodoljiva tendencija ka demagoštvu i kad sam pokušavao da reagiram na to, ja sam dobio ovakav odgovor: »Šta mi možemo? Mi ne možemo ni tu ništa. Neka rade radikali i samostaleci, a mi gledajmo sebe sada, a kad budemo veći, onda možemo da gledamo i interese naroda. Za sada treba da gledamo sebe«. — To je, gospodo, jedan sasvim prirodan osećaj. Gospodo, naravno, da ja ne mislim, da se takva stranka treba na silu da stvori, niti ja mislim, da se ona na silu može stvoriti, ali ja mislim, gospodo, da će jedan od nesumnjivih rezultata ovakvog izbornog sistema biti, da upućuje u tome pravcu. Ja naravno ne verujem, kao što sam malo čas rekao, da će doći do toga, da će se gospoda iz grupe, koju predstavlja g. Gjonović i gospoda iz Pučke Stranke, naći u jednoj stranci, možda zato što su suviše daleko, ili će g. Gjonović naći nekoga ko je njemu bliži, kao što će naći i gospoda iz Pučke Stranke, svakako ako im je to potrebno, jer ko zna kako će se ta stranka razvijati, te im možda to neće biti potrebno, sa kim hoće. Naravno, gospodo, da će biti najteže za stranku, koja sa svojim načelima najdalje stoji u stranu. Ja priznajem, da će tu biti vrlo teško za socijal-demokratsku stranku zbog doktrina, koje predstavlja. (Čuje se: Oni će sa komunistima.) Ne, ne, neće, ne mogu oni da se slože. Oni samo mogu kapitulirati pred komunistima, ili da komuniste nestanu pred njima, ali se oni ne mogu složiti u stvari. (Čuje se: A za izbore?) Gospodo, ta stranka je doktrinarna i ne može ići tim pravcem, da se nekim kompromisom bilo u parlamentu bilo u narodu pojača, odstupajući od svojih principa, nego da čeka vreme i radi na tome, da na ovim principima prikupi građane. Na to je ona osuđena samim sklopom svoga sistema i svojim doktrinama, koje predstavlja. Ja prema tome, gospodo, smatram, da ove promene u izbornom zakonu ni u koliko neće pomesti ta mišljenja, koja bi po dosadašnjem zakonu bila predstavljena u Parlamentu, budu predstavljena i od sada. Samo će se stapanje tih mišljenja, rezultanta tih mišljenja, koja bi se inače morala povući u parlamentu, povući u narodu sa mnogo više garancije za iskrenost i načelnost postignutih sporazuma, jer je Parlament jedan mali skup, gde mogu da igraju mnogo veću ulogu lični motivi i lična raspoloženja, nego u širokim narodnim masama. Garancija za načelnost političke borbe mnogo je veća, kad su ti politički kompromisi, politički sporazumi i politička približavanja uslovljeni pristankom naroda, pristankom birača, nego kad se oni nezavisno od birača vrše u Narodnom Predstavništvu. (Dobacivanja: Kakva je tu razlika?) Razlika je ta, ako hoćete da vam kažem, kao između jednog portreta i fotografije. Ima ljudi, koji misle, da je fotografija tačnija, ali ja mislim, da je tačniji portret. Ovaj dosadašnji sistem davao je fotografije a od sada daće portret.

E sad, gospodo, naravno da neće biti samo dobrih straha nego će biti i rdjavih, ali dopustite mi da kažem, da ja ne verujem, da će biti onolikih rdjavih koliko misle g. Kristan i g. Barić. Da prvo govorim ovde o nacionalitetima. Kaže se, da će n. pr. u Vojvodini Nemci i Mađari, može biti zajedno, ali u svakom slučaju Nemci za sebe, Mađari za sebe, istupiti kao jedno, dok ćemo mi biti razbijeni na nekoliko stranaka, te pučka stranka, te bunjevačko-šokačka stranka, te radikalna stranka, te demokratska stranka, te socijal-demokratska stranka, te zemljoradnička stranka i t. d. Gospodo, ja verujem, da to vrlo lako

može da bude jednih izbora, ali ako bude tih izbora i u njima naš narod bude slabije predstavljen u Narodnom Predstavništvu, onda će on moći da vidi jednu stvar jasnu, koju narod treba uvek da vidi, da se pitanja hijerarhiziraju, da ima pitanja, koja su u pojedinim momentima najvažnija i da im se sva druga moraju podrediti. Pa ako u Vojvodini nije rešeno nacionalno pitanje, neka ljudi iz našega naroda vide jasno, da je za njih prvo i najvažnije pitanje, po kome se pre svega moraju grupisati, zajedničko osećanje i u tome jeste zdravstvenost politička ovakvog izbornog zakona, što prinudjava ljude da gledaju na stvari onakve kakve su. Ne možemo mi veštačkim sredstvima održavati našu nacionalnost, mora se tamo držati sveću našeg naroda, on treba jasno i čisto da vidi svoju situaciju i prema tome da udesi svoje političko držanje. (Jovan Gjonović: A u Južnoj Srbiji?) E, gospodo, u južnoj Srbiji važi ovo što važi i za Vojvodinu.

Gospodo, gde ja vidim nezgode? To može da bude zbog ovih naših nesretnih tako zvanih plemenskih razlika i ako ja ne smatram, da smo mi ikakva zasebna plemena. Nesumljivo je, da imena Srbin, Hrvat i Slovenac odgovaraju nekakvom unutrašnjem sadržaju, je li to pleme, rasa, jezik, vera ili kultura o tome sad neću razgovarati, ali ko hoće da govori bona fide, mora da kaže, da ova tri imena odgovaraju nekakvom unutrašnjem sadržaju, da nisu prazna imena, koja se mogu zameniti jedna drugim; reći Srbin i Hrvat to nije isto što Mađar i Ugarski, za sada to nije, to može da bude jednoga dana, ali za sada, gospodo, to nije. Sa obzirom na to može da bude nezgode od toga, od ovoga zakona i od toga što on prinudjava na grupisanje. Ali ja Vas molim, gospodo, da vidite, da je ta nezgoda samo prividna, ona postoji samo kod onih elemenata kod kojih nema svesti, da je pitanje narodnoga jedinstva prvo i najvažnije pitanje, po kome se mi imamo grupisati. Vidite, gospodo, kod onih koji to osećaju, da je to tako, to ne može dejstvovati, da dodje do plemenskoga grupisanja nego na protiv. (Miloš Moskovljević: Nije u pitanju narodno jedinstvo nego održanje njegovo.)

Gospodo, ja ne smatram, da je narodno jedinstvo u pitanju. Moje je duboko lično uverenje, da će to narodno jedinstvo onako kako treba da bude doći. Ali za to treba vremena. Nikako naša nervoznost i naše nestrpljenje ne može učiniti, da ono dodje pre nego što može doći. Kad se jedno dete rodi, može njegova majka voleti ga koliko hoće i želiti, da ga vidi što pre kao oficira; ali ona mora da čeka 20 godina, pre toga ne može biti, nema toga magjioničara, koji to može da izvrši. Pitanje potpunog našeg jedinstva, to je pitanje duše narodne i ta se pitanja ne svršavaju preko noći. Mi stvaramo objektivne uslove, da se ta duša narodna može formirati, ali mi zato moramo čekati. (Stjepan Barić: Može majka želeći, da njeno dete postane oficir, pa da ne postane!) Ali mnoga majka će to dočekati, ako doživi.

I ja, gospodo, ne smatram, da će kakve štete biti, ako oni ljudi i oni birači, koji su u stvari plemenski grupisani, smatraju to kao najvažnije. A dozvolite mi, gospodo, da ponovo kažem, ja sam i maločas kazao, da ne smatram kao plemensko nego samo radi kratkoće upotrebljavam tu reč. Ako je plemensko grupisanje najvažnije, dozvolite, da vidimo koja su to plemenska grupisanja. Onda su i primeri tačnije i sigurnije ogledalo narodno, onda su i raspoloženja i mišljenja u narodu tačnija nego kad

imamo ovako neodređenu situaciju, kad imamo ljudi, kad imamo grupica, za koje neznamo na kojoj tačci hierarhije, na kojoj lestvici, na kome programu stoji pitanje narodnog i državnog jedinstva, da li ispod ovoga ili onoga. Često sam čuo od prijatelja, da će po ovoj ili onoj meri narod suditi i videti, da li je ova država bolja ili gora za njega. Ja smatram, da prost čovek tako ne misli kao što Vi mislite, gospodine Gjonoviću. (**Jovan Gjonović:** Vi gledate na ovu stvar kroz Srbiju!) Ja ne gledam kroz Srbiju na sve ostale, nego ja radim ono isto što radite i vi i g. Barić i g. Kristan. Ja gledam onim očima, koje imam i koje su u izvesnom pravcu vaspitane. Ja shvaćam izvesne stvari, koje vi ne možete da shvatite, a tako isto ja ne mogu da shvatim neke stvari, koje vi shvaćate. Možda bi i te stvari mogao da shvatim, da sam se rodio na drugom mestu i da sam odrastao u drugim okolnostima. Zato ja, gospodo, mislim, da je najteži onaj prigovor koji je učinio g. Barić koji je tvrdio, da će ovaj izborni sistem prinuditi ljude na plemensko grupisanje. Ja smatram, da je taj prigovor potpuno prividan. Na plemensko grupisanje prinudiće on samo one, koji imaju već tendenciju da se plemenski grupišu, a one koji nemaju tendenciju da se plemenski grupišu, oni se neće naterati na plemensko grupisanje. To ja mogu sa sigurnošću da tvrdim g. Bariću. (**Stjepan Barić:** Nije tako.) Ja zbog toga, gospodo, mislim da mi ovu stvar možemo prihvatiti ma koliko se pojedinci s njome ne slagali. Vi ste svi parlamentarci i vi znate, da je ovaj predlog rezultat jednog sporazuma, u kome niko nije prošao u celosti sa onim što je želeo odnosno sa celokupnim svojim traženjima. (**Edbin Kristan:** Sporazumeli ste se o isključenju opozicije, koja treba sama da se isključi.) Ne, gospodine. Nego vi stojite na jednom čudnovatom gledištu o sporazumu. (**Stjepan Barić:** Zato su Ministri da ucenjuju partije.) Mi smo zbog toga stranku organizovali, da dobijemo rezultat našeg mišljenja. Ja ću biti član te partije i sedeću u toj partiji sve donde dok ja mislim, da su ona pitanja, u kojima mene stranka svojim programom i radom zadovoljava, važnija od onih u kojima me ne zadovoljava. Onoga dana, kad bude obratno, ja moram izići iz stranke. Ali dok sam tu ne bi moglo biti, da ja samo imam koristi od partije onde, gde se s njome slažem i da imam slobode onde, gde se sa njome ne slažem. To odgovara, izgleda mi, našem sloveskom temperamentu, ali to ne može da bude. Mi se od toga moramo izlečiti. A taj uspeh ne može biti bez discipline. Ali dopustite mi, gospodo, što ću jednu stvar otvoreno da kažem, koja je vrlo važna, a koju nisam mogao maločas da kažem zbog prekidanja.

Gospodo, kazao sam, da je ovaj izborni zakon rezultat jednog sporazuma, a sad se kaže zašto nije sporazum sviju. Pa malo čas sam govorio, da kad se grupiraju partije, svakad se mora praviti sporazum sve donde, dok čovek misli da ono, što je popustio, je manje važno od onoga što nije popustio. Mi smo, gospodo, napravili ovaj sporazum, popuštajući i jedni i drugi maksimum onoga što smo mogli popustiti. (**Edbin Kristan:** Ovo je najozbiljnije pitanje, gde nije moglo biti popuštanja na štetu samih načela!) Otkud Vi mislite, da mi ovo pitanje ne smatramo kao jedno od najozbiljnijih? (**Edbin Kristan:** Vi ste kazali, da je ovo samo jedan provizoran zakon.)

Predsednik **Miša Trifunović:** Molim vas, gospodo, da čujemo g. Ministra.

Ministar Unutrašnjih Dela dr. **Vojislav Marković:** Ako mi dopusti g. Kristan da kažem nešto,

ali ne kao Ministar Unutrašnjih Dela, nego kao član demokratske stranke. Ja mislim, da mi nijedan mandat zbog ovoga nećemo izgubiti, jer ja računam, da ćemo mi uspeti dobiti toliko članova, toliko glasača i birača, da možemo samo dobiti od ovog izbornog zakona. (**Edbin Kristan:** Nećete svuda dobiti kao što se nadate!) Mi nismo pokrajinska partija. Nama je svejedno, hoćemo li ovamo ili onamo izgubiti koji mandat. Mi smo Srbi i Hrvati i Slovenci, pa hoće li neko od nas doći iz Ohrida, ili iz Maribora, to treba da nam je svejedno, bar nama iz demokratske stranke. (**Stjepan Barić:** To ne bi trebalo da vam bude svejedno. Vi treba da gledate da dodjete i iz Maribora i iz Ohrida!) A, to je drugo nešto. To primam. Ali, ja sam malo više pesimista za demokratsku stranku, nego Vi, g. Bariću, i ne mislim, da mi možemo odat svud doći i onda nam je svejedno odakle ćemo doći sa ove prostrane teritorije, koja je naša i jedinstvena. (**Vojislav Lazić:** Vi računate na Srbiju. Vi ste za Srbiju pravili ovaj zakon, ali baš ćete se u Srbiji prevariti!) Moguće, g. Laziću.

G. Lazić stalno govori o tome šta je nama bila namera, a ja sam kazao, da je ovaj projekat rezultat jednog sporazuma. Tu o jednoj jedinstvenoj nameri ne može biti reči. Ja ne znam šta je bila namera radikalna, kad su zapeli za jednu stvar. Ja mogu samo znati šta je bila naša namera, kad smo tražili drugu jednu stvar. Mi smo se sporazumevali i sreli smo se negde na putu. A naša je glavna namera pre sviju drugih, a moja specijalno, da jedanput dobijemo izborni zakon, jer ne može biti zdravog parlamentarnog života, kad nemamo mogućnosti u svakom trenutku da idemo na izbore. Pitanja se u Parlamentu ne rešavaju dobro, kad iza nas ne stoji u svakom trenutku velika kontrola narodna. Sve su to neovlašćena pogadjanja, kad nije moguće da se tome da i potrebna sankcija. Godina je dana, gospodo, kako smo mi doneli Ustav. Godinu dana stoji, gospodo, ona odredba, koju sam ja i predložio, ako ćete se setiti, da bi se došlo do ma kakvog izbornog zakona što brže, da se to može učiniti jednim doterivanjem ovoga sadašnjeg zakona. I, gospodo, krajnje je vreme, da se taj zakon donese, ako se misli ozbiljno da se ima vlada naroda i vlada Parlamenta. A da se ja nisam to sada setio, to možete znati vrlo dobro potom, što sam ja, pre nego što sam ušao u kabinet, imao jedan projekt, za koji sam hteo da prodje i što sam neprestano presirao da dodje do izbornog zakona. (Glas: I radikali su ga dali!) Dali su i oni, samo se nisu mogli pogoditi. (Prekidanje.) Gledišta su bila različna i ta je gledišta trebalo izravnati i naći jedan predlog, za koji će se naći većina u Narodnoj Skupštini. Ako bi mogao da se nadje jedan predlog takav, koji bi mogao da obuhvati još veći deo Narodne Skupštine, vrlo dobro. Ideal bi bio, da se nadje jedan takav predlog, na koji bi cela Skupština pristala. Ja ne verujem, da bi to moglo biti. Ako bi se moglo dobiti još više narodnih poslanika za jedan predlog, tim bolje. Ako ne može, onda nije nikakav razlog, da se ovaj predlog ne primi i da ostanemo bez izbornog zakona.

Predsednik **Miša Trifunović:** Ima reč g. Moskovljević.

Miloš Moskovljević: Gospodo, ovde se vrlo često govorilo od strane vlade i partija, koje vladu pomažu, o interesima države t. j. da se pri donošenju ovoga zakona vodilo jedino računa o dobru zemlje. Ja ne sumnjam, da vi svi ovu zemlju volite, da joj svi želite dobro, ali meni izgleda, da vi uvek ne pogodite pravi

put, koji tome dobru vodi. To mi naročito izgleda u ovom slučaju. Postupak pri donošenju zakona o izboru narodnih poslanika rekao bih da govori o sasvim suprotnom. Da ste vi još ranije, a ne samo danas inali neke druge namere, a ne samo interes zemlje, to se može videti i po samom Ustavu, odnosno po onom dodatku u Ustavu u prelaznim naredjenjima. Ustav kakav je, mogao bi se i pored rdjavih strana trpeti, kad ne bi bilo onih odredaba prelaznih naredjenja, koje one dobre strane sasvim uništavaju. Jedna takva odredba je u članu 141., koju ste vi tako sastavili, tumačite je da vi morate prvo doneti izmenu o izbornom zakonu, a ne pravi zakon. I to što bi bilo opravdano, da ste odmah uradili posle donošenja Ustava, nije opravdano sada posle 11 meseci od donošenja Ustava.

Pitanje izbornoga zakona, kao što su mnogi istakli i kao što se svi slažete, je jedno od najvažnijih pitanja, može se reći najvažnije pitanje, koje imamo da rešimo. Molim vas, to vam je osnov celokupnog demokratizma i parlamentarizma, koji počiva na opštem pravu biranja i kakav zakon donesete, tako će funkcionisati i parlamentarizam i demokratizam. Medjutim vi niste hteli kroz tako dugo vreme da polako i najozbiljnije pretresate sa svima u sporazumu taj zakon i da ga donesete, tako da većina bude zadovoljna. Vi ste ga u poslednjem momentu evo sada izneli, sada kada treba da se donese budžet i medju Vama samima je izbio nesporazum oko toga što treba pre da se donese. Šta to znači? To znači, da ste to i u ovom slučaju vi i vlada izborni zakon upotreбили, izvinite mi na izrazu, kao ucenu, što se vrlo često dešava. Sada kada treba da se donese budžet, vi donosite izborni zakon i ako kažete, da je to najvažnije pitanje, vi ipak hoćete da ga prelomite preko kolena, tako da nemate mogućnosti da taj izborni zakon pretresete čak ni u Zakonodavnom Odboru, onako kako bi trebalo. Ja ću ovom prilikom naročito istaći jednu nelojalnost s Vaše strane. Ovo se pitanje tiče svih nas. Zakonodavni Odbor je parlamenat u malom. Kad je Zakonodavni odbor tako reći parlamenat, to znači, da bi trebalo da se čuje što više nas i u duhu našeg poslovnika trebalo bi, da se naizmenično čuju glasovi i s jedne i s druge strane. Medjutim vi iz većine stalno pa i ovom prilikom čutite i pustite nas iz opozicije, da se ispucamo i onda Vi govorite. To nije lojalno ni od strane nadležnog Ministra. Gospodin Ministar je bio dužan, da nam pored izveštioća, koji je samo nekoliko reči kazao, iznese čitav jedan ekspozé u ovom važnom pitanju, da napravi uvod u diskusiju, da imamo materijala; da pored onoga, što je napisano, znamo još pobude, koje nisu tu pomenute. (Glas: Čuli ste ih.) Nismo čuli! Zašto to niste ranije učinili, možda bismo mi neke vaše važne razloge usvojili. Medjutim vi tako ne postupate, to znači, da vi ne želite, da se ovo pitanje svestrano i objektivno pretrese, da se pretrese sine ira et studio. Ja ovo pitanje raspravljam najobjektivnije, što može da bude nepristrasnije.

Gospodo, kod nas se vrlo često govori o demokratizmu i kaže se, da je naša zemlja demokratska zemlja. To se, istina, iz samoga ustava ne vidi. Čl. 1. Ustava kaže, da je država Srba, Hrvata i Slovenaca ustavna, parlamentarna i nasledna monarhija. Mi vidimo, da je ona monarhija i da je ustavna. Ali ustavi su razni i Magjarska ima svoj hiljadu godišnji Ustav. Ovde stoji da je naša država parlamentarna, ali nigde ne stoji, da je ona i demokratska. (Valerijan Pribićević upada.) Nemojte se Vi, gospode Va-

lerijanu, buniti; ako Vam se ne sluša izvolite napolje. (Smeh.) U današnje vreme, kad se govori o jednoj modernoj parlamentarnoj državi, razumeva se, da je ona i demokratska. Medjutim ja ne bih rekao, da je naša zemlja toliko parlamentarna i demokratska, jer kod nas postoji jedan naopaki parlamentarizam. To smo videli za celo ovo vreme, od kako je stvorena ova država. (Ministar **Marko Trifković**: Evo vidite, sada ne govorite istinu.) Ja ću Vam reći, koja je odlika parlamentarne zemlje. Odlika je ta, da je parlamenat predstavnik naroda i da narod kroz parlamenat donosi zakone i kontroliše rad vlade. Donošenje zakona, ta legislativna strana je najvažnija, a baš ona kod nas ne postoji! Skupština neposredno još nije ni jedan jedini zakon donela. Vi ste jednom prilikom uskratili pravo nama čak i da izjavu damo. To je prvo što se tiče zakonodavnog rada. Što se tiče kontrole Skupštine nad Vladom, mi vrlo dobro znamo, a i vi dobro znate, da se Vlada potpuno odmetnula od Parlamenta, da ne postoji nikakva kontrola Parlamenta nad Vladom i da Vlada drži ovu većinu u svojim rukama. Jedini slučaj, gde se pokazalo malo opozicije u Vladinim strankama, to je u pitanju podele na oblasti i povodom ovog izbornog zakona. Zašto to? Zato, što su u pitanju interesi pojedinaca i onda se stvorila velika bura, i mi smo svi svedoci, da ta bura traje nekoliko dana. Dakle, ja tvrdim i ko hoće da gleda objektivno mora da prizna, da kod nas ne postoji pravog parlamentarizma. Nije to samo kod nas i u drugim zemljama parlamentarizam preživljuje krizu, i ljudi, koji su stručni za te stvari, već pišu o tome i traže bolji put, da narod bude predstavljen, da narod svoju suverenu vlast vrši bolje nego što je dosada vršio. Stojeći na tome gledištu da je ovakav parlamenat kakav je sada preživeo, da on ne služi svojoj nameni pravilno, moja je stranka u svome naertu Ustava predložila a i sad stoji na tome, da jedino pravo narodno predstavništvo može biti samo kroz profesionalni parlamenat. Ali pošto to Ustav preči, pošto ne može biti reči, dok je ovaj Ustav u snazi, o profesionalnom parlamentu, to mi, prirodno je, moramo da govorimo i da vodimo račun o ovakvom parlamentu i da imamo na umu vaš predlog zakona o izboru narodnih predstavnika — i mi ćemo o njemu govoriti.

Prvo, gospodo, da vidimo kako ovaj zakonski predlog stoji prema samome Ustavu. Ja mislim, da Ustav treba da je svetinja u prvom redu za vas (Ministar za Izjednačenje Zakona **Marko Trifković**: Za sve!), koji ste ga stvorili, za vas, koji ste njegovi tvorci. Medjutim ovaj zakon je u mnogim svojim odredbama u opreci sa Ustavom. Prvo, Ustav kaže u čl. 69., da Narodnu Skupštinu sastavljaju poslanici, koje narod slobodno bira opštim, jednakim, neposrednim i tajnim glasanjem, sa predstavništvom manjina. To znači, da treba omogućiti svima manjinama, da budu predstavljene. Medjutim u ovome naertu zakona, kako su gospoda govornici iz opozicije dobro pokazali, toga predstavništva može biti, ali može i da ne bude, ne zato, što one nemaju dovoljno snage, da budu predstavljene, nego zato, što vi donosite takav zakon, koji će im to onemogućiti.

Ja ću se, gospodo, zadržati prvo na čisto formalnoj stvari, a posle ću se pozabaviti i sa unutrašnjom stranom tih odredaba, odnosno na pobudama, kojima ste se rukovodili. Sa formalne strane ovaj je zakon u opreci sa Ustavom, jer po njemu neće biti predstavništva manjina. Vi to predstavništvo ma-

njina dopuštate samo u jednom slučaju; ako nijedna lista nema količnika, a u ostalim slučajevima ne dopuštate. Ja ću ovaj slučaj posle spomenuti u vezi sa jednom drugom stvari, a sad hoću da istaknem samo dva suprotna principa, koji se nalaze u ovom zakonu. Prvi je princip, a to je istakao g. Voja Marinković na jednoj od pododborskih sednica, taj, da narod što neposrednije učestvuje u kandidaciji narodnih poslanika i u samom glasanju. Zato ste vi i uveli sreske kandidate i biranje po srezovima. (**Nastas Petrović:** Kandidata ima, a nema sreskih poslanika.) Ima kandidata i sreskih lista i inače bi otpala ona glavna pobuda, koju je izneo g. Marinković, da je po sadašnjem sistemu narod bio daleko od kandidacije, da nije mogao neposredno da utiče i iskaže svoju volju, jer njega interesuju kandidati njegovoga sreza, a ne tiču ga se ljudi iz drugog sreza. Da bi se dakle omogućilo, da narod što aktivnije učestvuje u tome, uvode se ti sreski kandidati i biranje po srezovima. G. Marinković je bio predložio, da od jedne iste partije može biti nekoliko kandidata, da bi se videlo ko uživa pravo poverenja naroda. To je jedan princip. Drugi je princip, koji vi ovde ističete na suprot našem tvrdjenju, da se ovim zakonom želi da omogući velikim državnim partijama, da dobiju dovoljnu većinu za upravu zemljom, da se jednom reči stvori jedna većina, sposobna za vladanje. Medjutim princip sreskih kandidata i stvaranje jedne jake državne većine u suprotnosti su. To su i gospoda ranije istakla, a i ja ću reći, da mišlim, da ćete vi na ovaj način oslabiti partijske organizacije, oslabiti partije, koje imaju svoj veliki politički, socijalni i ekonomski program i koje se šire u celoj zemlji, a omogućićete slučajne grupacije i pojačati apetit kod pojedinih lokalnih političara, koji će se lako udružiti i ući u jednu listu, a koji sa partijom nemaju ničega zajedničkog. To znači, da se sa ovim sreskim kandidatima ne ide za tim, da se dobije jaka stranka, već znači, da će se one cepati i da ćete dobiti gomile neopredeljenih poslanika, koji će doći u parlament. To je ta kontradikcija, koja se nalazi u osnovi samoga zakona. Drugo, gospodo, ovaj član 69. kaže, da se bira jednakim glasanjem. Šta to znači? Znači, da ne može biti nikakvih privilegija pri glasanju, a i u Ustavu stoji, da se ne priznaju nikakve privilegije a vi ćete videti ovde privilegije; a evo u čemu? Ja neću isticati ono što je već istaknuto: kako neke partije mogu jednim glasom da obezbede sebi sve mandate, a druge zbog jednoga glasa da ne dobiju ništa. Nego ima nešto još strašnije: vi ćete imati takvih slučajeva, da od jedne partije, koja je dobila jednu malu većinu u izvesnom srezu, jedan kandidat može biti sa 100 glasova izabran, a kandidat druge liste i sa 4000—5000 glasova da ne bude izabran. Kakvo je to, gospodo, jednako biranje? To nije jednako. Kad bi bilo u raznim srezovima, sa raznim prilikama, sa raznim procentom učešća glasača, to bi se dalo razumeti, ali vi imate u istom srezu da je jedan izabran sa 300 glasova a drugi sa 3000—4000 glasova nije izabran. To su privilegije i to se kosi sa Ustavom takodje.

Dalje vi ste uneli odredbu, da jedan nosilac liste ne može biti u isto vreme i sreski kandidat, medjutim govorite o nekakvim kandidatima biranim po srezovima. Imate sreskih lista, srez nezna za drugog kandidata nego za sreskog, ali on ne može da bude izabran. To je obmana birača. Medjutim ako jedna lista dobije sve mandate u okrugu, jedan srez uvek će ostati bez poslanika pa makar i dobio ko-

ličnik. Pa kako je to: s jedne strane govoriti o sreskim kandidatima, a sa druge strane dopustiti, da srez može biti bez poslanika i ako ima količnik. (Ministar Unutrašnjih Dela dr. V. Marinković: Ne može imati količnik.) Može imati! (Ministar Unutrašnjih Dela dr. V. Marinković: I ne može biti različitih mišljenja, to je matematički tačno.) Dobro, sve jedno, ali srez ima toliko glasova, da bi imao poslanika, da niste doneli tu odredbu. Zašto ste onda uveli sreske kandidate? Jedan srez u svakom slučaju mora da ostane bez poslanika.

E sad, gospodo, da se obazrem na pobude, kojima ste se vi rukovodili donoseći ovaj zakon. Vi kažete, vi to svi priznajete, neko otvorenije neko zavijenije, da je vama cilj da omogućite, da partije, koje po vama predstavljaju većinu u narodu, da one dobiju tu većinu, da bi se stvorila jedna jaka Vlada, jer interesi državni to zahtevaju. Dopustimo, gospodo, da ste vi doista ta partija jedina, koja može sačuvati ovu zemlju i koja je vodi napretku, ali ako bi to tako bilo, ja vam tvrdim, da ovim zakonom vi nećete postići to što želite, ma koliko govorio g. Marinković o tome. Ja mislim, a i svi drugi, koji hoće objektivno da cené uvidjaju, da ovim zakonom vi ipak nećete stvoriti jaku grupu, koja može organizovati Vladu. Vi mislite samo na ove grupe, koje su sada na Vladi, jer na kraju krajeva to je vaš pravi cilj.

Da vi mislite samo na svoje grupe, ima puno dokaza. Vi ste, gospodo, ceo ovaj zakon doneli samo za Srbiju. A evo po čemu se to vidi. Prvo po tome, što ste, kad je podnet ovaj zakonski predlog pre nekoliko meseci i ako je imala skoro da se izvrši podela na oblasti, uneli, da se izbori vrše u Srbiji po sadašnjim okruzima. Zašto to? Zato što će oblasti u drugim krajevima ostati onakve, kao što su bile s velikim administrativnim jedinicama, a u Srbiji biće nekih malih izmena, ali za izbore ostavili ste da budu po okruzima. To jasno pokazuje, da ste Vi izborni zakon udesili samo za Srbiju. Još jedna stvar to potvrđuje, a to je što ste ostavili, da se vrše izbori po popisu od 1910. god. I to, je gospodo, samo zbog Srbije, odnosno samo zbog vas, jer onda bi bilo mnogo manje poslanika u Srbiji i Crnoj Gori i vi bi izgubili. Vi najjaču enagu imate u Srbiji i ako bi se vršili izbori po ovom novom popisu, vi biste izgubili, bili bi slabiji, medjutim ostali krajevi ne bi ništa izgubili. (**Andrija Radović:** Po Ustavu tu izmenu Vi ne možete učiniti!)

Dalje, gospodo, još jedan dokaz, da ste vi ovaj izborni zakon namenili samo za Srbiju, to je uvođenje sreskih kandidata i namera gospodina Marinkovića, da stvori više sreskih kandidata od iste partije, jasno potvrđuje, da se mislilo samo na Srbiju, u kojoj je prošlih izbora bilo velikih cepanja naročito u demokratskoj stranci i da bi se stalo na put tome, donet je ovakav izborni sistem. Cilj je vama dakle, da se osigurate na budućim izborima u Srbiji. A pošto u drugim krajevima vi inače ne možete dobiti, vi ste dezinteresovani, čak idete na ruku grupama, sa kojima možete kooperirati, koji vam ne konkurišu i sa kojima možete kooperirati dočnije. Ali na žalost vi ćete ovim izbornim zakonom ići na ruku onim elementima, od kojih se ne može mnogo očekivati ljubavi za ovu zemlju. Vi jednom reći ovim zakonom ne ćete omogućiti pravilan razvitak, razvitak partija sa modernim političkim i socijalnim programima, nego idete na ruku strankama, koje su se preživle.

koje su svoju istorijsku ulogu svršile i koje mogu potpuno da se uklone sa političke pozornice. Zatim ovim izbornim zakonom vi idete na ruku jačim grupama, koje nemaju ništa zajedničko sa tim političkim i socijalnim programima, nego koje su sklopljene na drugoj osnovi: na osnovi plemenskoj, nacionalnoj, feudalno-verskoj ili na nekim slučajnim političkim kombinacijama. To je nezdrava pojava i naš život ne ćete takvim putem sanirati. Kad biste na taj način mogli bar da sami sebe očuvate, da osigurate svoju stranku, to bi još bilo opravdano. Ma kako mi mislili o vama, vi smatrate, da ste jedini, koji možete sačuvati ovu zemlju, ali ako i dopustimo, da je to tačno, ipak na ovaj način vi nećete to postići. Vi ćete učiniti atak na demokratiju, pogazićete Ustav i stvoriti veliko nezadovoljstvo kod našeg naroda, a na strani ubiti ugled našoj zemlji, jer će ceo svet gledati na nju kao na jednu reakcionarnu zemlju. Pa po kakvu cenu? Po cenu da ne dobijete ono, što želite i da ojačate elemente, koji će biti na štetu naše zemlje. Ja, gospodo, na završetku hoću da vam stavim na srce, da još jednom dobro promislite o ovoj stvari. Uzmite olovku i statističke podatke pa računajte i kombinirajte i videćete, da smo mi u pravu. Nemojte misliti samo o svome izbornom srezu, otidite dalje pa mislite na celu zemlju i onda ćete videti, da ćete ovim putem, ovim izbornim zakonom toj zemlji, za koju vi kažete da je toliko volite, učiniti veliku štetu. Ja i mi svi od opozicije još apelujemo na vas, da promislite šta radite, jer ovu zemlju ovim putem vodite na zatku i propasti, jer zlo radja još gore, a ovo je jedno veliko zlo.

Predsednik Miša Trifunović: Ima reč g. Nastas Petrović.

Nastas Petrović: Gospodo, neću vas duboko moriti, biću kratak. Moram da u početku naglasim jednu istinu, koja je svima vami dobro poznata. Ustav je osnovni zakon zemaljski; Ustav regulisava sve odnose u jednoj državi; on garantuje sva politička i građanska prava građanima, koji ulaze u sastav te države; on određuje u glavnim linijama put, kojim u svom životu treba da ide. Ali, gospodo, mogu se pisati ustavi kakvi se god hoće, sa koliko god hoćete širokih građanskih i političkih prava, ako taj Ustav ne daje predstavništvu narodnom puno pravo kontrole nad onima, koji upravljaju zemljom, ako taj Ustav predstavništvu narodnom ne daje maha, da ono određuje u detaljima put, kojim država treba da ide, onda je Ustav iluzoran. Ja sam, gospodo, to naglasio ukratko i u svome govoru, kad sam govorio o današnjem našem Ustavu. Glavno je dakle u Ustavu: sklop Parlamenta i osiguranje njegovih funkcija, a sve drugo u Ustavu je sporedno, jer od Parlamenta na kraju krajeva sve zavisi što u Ustavu ima.

Šta je Parlamenat? Parlamenat je skup predstavnika jednog naroda, po volji tih predstavnika treba da se vlada. Ta vlada predstavnika narodnih, odnosno vlada narodna treba da se izrazi i ona se izražava putem volje većine i volje manjine. Šta je demokratija? Demokratija je vladavina većine. Niko to sporiti ne može, gospodo, niti mislim, da je ovde ko pokušao da to ospori. Sva je, gospodo, sada stvar u tome: kako ta većina, koja vlada i koja na sebe prima punu odgovornost, treba da bude sklopljena u parlamentu i koliko treba da bude jaka. (**Jovan Gjonović:** Prvo treba da bude sklopljena u narodu pa onda u Parlamentu.) Ona se potpuno izražava u Parlamentu, a u narodu se još ne izražava potpuno, već se samo naglašava.

Ako ste vi, gospodo, jednim izbornim zakonom, koji je osnova za sklop Parlamenta, dali maha svima strujama, koje postoje u danom momentu u jednome nrodu da budu predstavljene u pravoj proporciji, onda ste odmah, gospodo, priznali, da nećete vladavinu većine. (**Jovan Gjonović:** To ne stoji.) Odmah ste, gospodo, priznali, da nećete vladavinu većine. To izgleda paradoksalno, ali, gospodo, to je potpuno tačno. Nema spora, gospodo, na narod u Parlamentu treba da bude proporcionalno predstavljen, ja to ne poričem, niti jedan demokrata to sme poricati. Pitanje je: u kojoj meri treba da bude proporcionalno predstavljen? Svaka istina, gospodo, kad bi se sa njom do krajnjih granica išlo, strahovita bi bila. Svaki princip, gospodo, ako ga hoćete da izvedete do krajnjih konsekvencija, vodi u apsurdum. Zamislite, gospodo, da mi svi na jedanput počnemo goiti istinu iznositi i o sebi i o bližnjim i o svima redom, ja vas molim, da mi kažete: kako bi bilo to društvo, u kome bi sa istinom terali do krajnjih granica i šta bi se od svega napravilo? (**Jovan Gjonović:** Ja ću uvek kazati istinu.) Ako bi te ko naterao da svagda kažete istinu, jezik bi morao pre toga skratiti. Tako isto, gospodo, ako hoćete u danom momentu, u danom slučaju da primenjujete princip pune proporcije, onda on vodi u apsurdum. Vidite, gospodo, mi još nismo u fazi, da imamo u našoj zemlji pedeset stranaka. Može doći i do toga, ali to danas, hvala Bogu, još nije. Ali smo u jednoj teškoj fazi, jer imamo 16 grupa u Parlamentu. Zato, gospodo, što imamo 16 grupa u Parlamentu i zato, gospodo, što se od tih 16 grupa najmanje 13 stvorilo na biralištima, zato je naš Parlamenat štur, ne radi, ne može da radi. (**Etibin Kristan:** Vi imate jednu kompaktnu većinu.) Izbornim zakonom, koji smo napravili u Privremenom Parlamentu i protiv kog sam ja najviše vojevao, razumen tu protiv ovakvog načina dodeljivanja mandata, kakav smo usvojili u današnjem izbornom zakonu u Privremenom Narodnom Predstavništvu. Mi smo, gospodo, u mestu da osiguramo vladu većine našem narodu, osigurati smo vladu manjina, ne manjine, još bi to dobro bilo, nego manjina. Drugim rečima napravili smo pravi haos u Parlamentu, pa se on preneo na celokupno naše uređenje, pa se preneo i s polja. (**M. Moskovljević:** Najbolje je ukinite parlamentarizam.) Nećemo. Mi smo se za njega 40 godina borili i nećemo da ga ukidamo, nego hoćemo da ga izvedemo na zdravu osnovu, da ne bude više ovako bolestan kao što je bio, da ga spasavamo od ovih bolesti, koje danas boluje.

Gospodo, kad se vrše poslanički izbori u jednoj zemlji? Vrše se, gospodo, automatski kad isteknu periode predstavnika naroda, koje su Ustavom propisane. To su mahom izbori prilikom kojih se ne ističe jasna, određena parola. Ne ističe se tom prilikom jedno krupno određeno pitanje, koje potresa zemlju i koje treba izborom biti rešeno. Drugi slučaj kad se vrše izbori jeste ovaj: Javlja se kakav krupan problem, koji treba rešiti, a nije ga bilo moguće rešiti u Parlamentu, jer su se mišljenja podelila, i tada se apeluje na narod da on novim izborom to pitanje reši. E, gospodo, vidite li šta taj narod ima da radi?! Taj narod ima da se odredi i da pošalje nekoga u Parlamenat, u svoju Skupštinu, koji će bilo ovako bilo onako taj problem rešiti. Ako vi, gospodo, pomazete mnoge strujice u narodu i hoćete da se one u punoj svojoj snazi izraze u Parlamentu, pa doterate Parlamenat u stanje u kakvom je danas, pitanje je kako ćete taj problem rešiti? I onda šta izlazi iz

toga? Izlazi, da onaj, koji voli zdrav parlamentarni život, mora prilikom izbora zakonskim putem da uputi svakoga, koji želi da udje u Parlamenat, da se sporazume na biralištu, kako je lepo kazao g. Ministar Unutrašnjih dela da uputi sve te male grupice, da se tamo grupišu i da u jakim grupama ulaze u Parlamenat. Borimo li se mi sada protiv tih manjina, kad tražimo većinu u Parlamentu, kad putem zakonskim hoćemo da Parlamentu osiguramo tu većinu, te da na taj način osiguramo rad u Parlamentu? Ne borimo se. Znači šta mi hoćemo. Nećemo birače iscepkanе u male grupice na biralištima. Hoćemo da se male grupe spajaju na biralištima ako im je stalo do toga, da imaju predstavnike u Parlamentu. To nije, gospodo, rad ni nedemokratski, nije rad ni protivan Parlamentu i parlamentarizmu, nego je rad na ojačanju Parlamenta, na ojačanju parlamentarizma, na ojačanju demokratije.

Gospodo, vi gledate danas u našoj državi dve velike stranke, da ne uzimam treću, koja je na plemenskoj osnovici. Uzmite radikalnu i demokratsku stranku, koje čine danas većinu, ali, gospodo, i demokratska i radikalna stranka mogu biti u manjini i njih može snaći ono, što će i druge manje stranke snaći, ako narod njih ostavi. Ako ih narod ne ostavi, nego ih pošalje pojačane, onda na njih pada odgovornost za ono što će se raditi u Parlamentu i u državi, oni su odgovorni pred narodom, jer na kraju krajeva narod ne znam koliko partija imao i ne znam koliko ih poslao u Skupštinu, on gleda pred sobom velike stranke. Te velike stranke dužne su primiti na sebe odgovornost za upravljanje državom, dužne su primiti na sebe punu odgovornost i raditi ono, što treba da radi jedna većina u Parlamentu. Oni su dužni i postarati se, da u dovoljnoj većini dodju u Parlamenat. Kao što će biti dužnost vas malih stranaka, da svojim radom dodjete u Parlamenat i da svojim radom u Parlamentu i narodu postanete velikom strankom i ovako isto udjete u Parlamenat, kao što smo ušli mi i kao što ćemo ući i u novi Parlamenat... (Moskovljević: Ne date nam vi.) Nije ovde u pitanju sloboda izbora. Kad bude u pitanju sloboda izbora, možemo se složiti, da ako nekome padne na pamet, da na nedozvoljen način i raznim marifetlucima vrši izbore, to je drugo pitanje, ali ovde je pitanje, ko će biti u većini u Skupštini i ko će primiti na sebe odgovornost... Tako je, gospodo, nas velikih stranaka dužnost, da u Parlamentu ne budemo oslabljeni favoriziranjem manjina iz nekih ideoloških motiva.

Gospodo, sa ovim, što sam hteo da kažem, hteo sam da odgovorim naročito g. Kristanu, koga neobično poštujem i čiji govor volim da slušam, jer je zbilja objektivna, hteo sam da mu odgovorim, da nismo mi nedemokrati, kad ovo predlažemo, nismo mi nikakvi konzervativci, da ne odem dalje da kažem reakcionari, nego smo demokrati, koji čuvamo demokratiju, koji čuvamo Parlamenat i parlamentarizam. (Čuje se: Pravi se većina.) Nije, nego se pojačava većina, da može da primi odgovornost, a od manjine nikako ne pravimo većinu.

Gospodo, još je jedna važna zamerka pala i ja hoću da kažem svoje mišljenje i o toj zamerci. Mišlim, da je i g. Barić i g. Kristan dodirnuo to pitanje. Boje se oni, da izbori posle ovoga izbornog zakona ne dadu maha plemenskim težnjama, da ne dobiju nekakvog punog izražaja svoga, te plemenske

težnje, pretpostavljajući, da idu te težnje nasuprot našem državnom i narodnom jedinstvu. Vidite, gospodo, samo to što već govorite, nasuprot je onome što ste dotle govorili. Pa radikali i demokrate, kao dve najjače stranke u vladi i Skupštini, dale su ovaj Ustav, koji je od korica do korica, kako se to sa izvesnih strana tvrdi, nasuprot tim plemenskim težnjama. Gospodo, pa valjda ti radikali, da im je to bio cilj da suzbiju sve tendencije, koje postoje u narodu vštačkim putevima, prvo bi udarili na te tendencije i ovom prilikom. Ne, gospodo, mi radikali nećemo da udaramo ni na kakve tendencije takve vrste, neka one dobiju izražaja te da se vide, koliko su jake, koliko ih ima, samo neka se predstavnici tih tendencija grupišu, neka posle izbora dadu nov jedan oblik naše države, ako te tendencije budu toliko jake da mogu takav oblik dati. Vidite, gospodo, da nema u ovome projektu zakonskom ničega reakcionarskog, niti pak kakvih specijalnih ciljeva, koje bismo mi upotrebljavali protiv ovoga ili onoga. Nema mi protiv malih stranaka ništa upotrebljavati niti hoćemo da upotrebljavamo; ali mi šta hoćemo? Hoćemo ovo: Malim strankama, kojih ima dosta u ovoj zemlji, a koje ne mogu da se sporazumeju na biralištu, ne damo da ulaze u Parlamenat, ako ni toliko nisu jake, da prikupe broj birača ravan izbornom količniku. Na to, gospodo, mi imamo punoga prava, kao najjače stranke, i to hoćemo da radimo kao što bi vi to isto radili, da ste na našem mestu. (Tarma.)

Treća je zamerka, gospodo, koja izглеda malo ozbiljnija. Tvrdi se neprestano da smo mi pokušali ovim zakonskim predlogom svesti izbor poslanika na izbor lokalnosti, da će biti sreski poslanici, a ne više poslanici departmana ili sirkonskripcija izbornih, ili celoga naroda. Ne stoji, gospodo, to u istini. Ni u jednoj odredbi ovoga zakonskoga predloga toga nema. Ne, gospodo, mi nismo usvojili osnovu biranja za celu zemlju i ni smo je usvojili zato, što smatramo, da je to tehnički vrlo teško izvesti i što bi to išlo na favoriziranje manjina, a mi to nećemo. Ali mi zadržavamo izborni sistem po sirkonskripcijama izbornim, potpuno zadržavamo ga onako kao što je bio u prošlom izbornom zakonu. Sa kojom razlikom gospodo? Sa onom, koju je g. Voja Marinković lepo pomenuo, hoćemo ovim izmenama u zakonu da damo više maha narodu, da gleda u svoj sredini čoveka koga hoće da pošlje u Parlamenat, i zato smo i kazali: kandidujte u srezovima — srezovi su male oblasti, tu dobro poznajete svoje ljude, i odatle uzimajte ih za Parlamenat. Ali oni koji budu izabrani, biće izabrani kao poslanici jednog departmana, jednog okruga izbornog, odnosno biće predstavnici jedne šire izborne oblasti. (Čuje se: Samo nosilac liste to neće biti.) Sad ću vam i o tome govoriti. Jeste, nosioca liste izdvajamo na izvestan način. Ali čiji je kandidat taj nosilac liste? (Čuje se: Glavnog odbora.) Nije Glavnog Odbora, nego kandidat celog izbornog okruga. Vidite, mi smo kazali biračima: priznajemo vam donekle pravo da se osvrnete svojim pogledom na one, koji su vam tu pred kućom, ali u isto vreme kažemo im, nemojte gledati samo na one pred kućom, nego obazrite se još i na one, koji su vam najjači i najčestitiji u celom izbornom okrugu; pa bar i jednog takvog uvedite u Parlamenat. Zbog toga smo u ovom predlogu i rekli: nosilac liste je kandidat celog izbornog okruga a nikako pojedinog sreza. Od ovoga može biti samo koristi i Parlamentu i državi, a nikako štete.

Ja sam, gospodo, dođirnuo te tri najglavnije zamjerke, koje su učinjene ovde. Na kraju ću samo da podvučem ovu stvar. Politički ljudi, ljudi, koji vode računa o postupcima svojim i primaju se odgovornosti, ti ljudi nikad ne vode politiku po nekakvim sirovim, krutim, ako hoćete matematičkim principima. Politika se vodi, gospodo, po celishodnosti svuda u celom svetu. Po celishodnosti i mi politiku inoramo voditi, ako hoćemo da damo zdrav život našem narodu. U jednom momentu je jedno celishodno, u trećem momentu je drugo celishodno, u trećem momentu treće. Zavisi sve od prilika, u kojima se rešava kakav problem. Mi danas raspravljamo i rešavamo pitanje, kakav treba da bude budući parlamenat i smatramo, ako bismo hteli izvesti neku apsolutnu pravdu, da se izbori izvrše po proporciji čisto matematičkoj, onda bi takva pravda vodila u zlo. Zbog toga smatramo, da je mnogo celishodnije i mnogo pametnije i racionalnije, kad smo kao demokrate osigurali ono što traži demokratizam: vladavinu većine. Mi, gospodo, ovim zakonom sad prvi put pokušavamo to da učinimo. I zbog toga ja ne samo da branim ovaj predlog, nego ga pozdravljam i mislim, da će on donesti odlične rezultate po naš budući parlamenat i po naš narod.

Predsednik **Miša Trifunović**: Ima reč dr. Pavle Čubrović.

Dr. Pavle Čubrović: Gospodo, načelo i partija, to je nešto o čemu bi se moglo napisati jedan čitav broj knjiga. Mi vidimo jednu pojavu u našem životu, ma da se ona opaža i kod drugih naroda, koja se sastoji u ovome, da ljudi u političkoj borbi često puta idu za ličnim motivima i izgube se u tim ličnim motivima toliko, da se zaborave grupisati oko načela i oko onoga što stvarno treba da bude korisno za celinu — za državu. Takvo eksperimentisanje, ako hoćete, imamo mi kod nas i ja mislim, ako je išta naš Parlamenat oslabilo i ako hoćete ono, što je najviše demokratizam kompromitovalo u našoj zemlji, to je subjektivno parcelisanje ljudi po grupicama, koji načelno, ako se analizu, često puta nemaju apsolutno nikakve razlike izmedju sebe i na taj način oni za sebe prave grupu.

Medjutim, gospodo, takve pojave strašno ruše elemente rada zdravom Parlamentu. Život traži da se radi. On traži donošenje zakona i primenu zakona. Traži organizovanu snagu, koja će to da sprovedi. Postaviti sada jednu organizovanu silu, pa zvala se to vlada, koja nema na koga da se osloni, gde ljudi ne mogu da se slože, da dadnu takav jedan aparat za rad, — šta ćete onda raditi. Onda bi se svakoga dana samo dogovarali šta ćemo da radimo, išli bismo neprestano na izbore i birali, a zemlja bi patila i od naših izbora i od našega nerada. Eto, zato, gospodo, kad vam se prebacuje i kad se ta teorija ističe uopšte, ona je vrlo poučna. Poučna je zbog toga, što svakom čoveku, koji hoće da vodi politiku, stavlja do znanja, da na prvom mestu treba voditi načelnu borbu, pa tek posle zadovoljavati subjektivne elemente prema prilikama, moćima i t. d. E, gospodo, kad podjemo sa toga gledišta, da parcelisanje grupa na sitne grupe i grupice šteti društvu, šteti državu, šteti demokratizmu, onda je jedno veliko pitanje, kojim putem zbilja da se sada udari, pa da se malo vaspitaju mase u tom pravcu, da one ne idu tako daleko u tome rasparčavanju celine, nego da one mogu da dadnu jednu jaču socijalnu snagu, da se jače grupišu. Na koji način da se to postigne? E, gospodo,

ja ću da budem iskren. Gospoda su s jedne strane tvrdila, da je to, ako mi budemo doneli jedan sistem u ovom pravcu biranja po srezovima, jedan kaže: ne biranje po srezovima, nego biranje po velikim okruzima, kao što je kazao g. Kristan. Dakle, ističu se razne ideje i ja mogu sa svoga gledišta da tvrdim ovo, u koliko mene moje političko iskustvo služi. Ja mislim, da ovaj predloženi zakon, po kome se vrši biranje po srezovima, sistematski ide na to, da se grupe rasparčavaju. (Odobranje na levice.) To je moje intimno uverenje i ja sam slobodan da ga ispoljim. Ja ću sada da vam iznesem razloge, zbog kojih mislim, da to ide na rasparčavanje grupa. Prividno izgleda, da zbilja biranje po srezovima... (**Nastas Petrović**: Nije biranje po srezovima, nego kandidovanje.) Biranje sreskih kandidata, da se bolje izrazim isticanje sreskih kandidata. Ja ću vam odmah reći, da sam član jedne organizovane partije i glasaću onde gde je većina, ali hoću da vam iznesem svoje mišljenje i da skrenom pažnju na ono, što može mnogima izgledati kao jedna velika istina, a što u stvari može skrivati velike zablude.

Dakle, isticanje kandidata po srezovima, to stvarno nije ništa drugo nego biranje po srezovima. To je, realno uzvši, biranje po srezovima. Ono razvija u mestima onu sitnu ambiciju raznih ljudi; ono podstiče maloga čoveka sa sitnim pobudama i daje mu mogućnosti, da na tome terenu vodi očajnu borbu sa ljudima često najzaslužnijim i za stranku i za državu. Ako bi taj izbor bio po okruzima, čak ako taj okrug ne bi bio veliki, kao što reče g. Kristan, nego ako bi to bio jedan relativno veći okrug, te sitne ambicije malih ljudi, ne mogu se pojaviti zbog toga, što ljudi jači, politički ljudi koji su uopšte jači po svojoj kvalitetu, oni su suviše veliki, da bi se oni sitni i mali mogli s njima meriti u tim većim jedinicama i oni onda ne mogu ni da se pojave. Medjutim u srezovima, kad imate ovakav način utakmice, prirodna je stvar, da se javljaju one struje i strujice, koje razoravaju, koje rasparčavaju. Sada uzmite ove fakte privremeno da su tačni, pa zamislite izvesne krajeve, u kojima imate pored raznih političkih grupica i izvesne anacionalne manjine, ljude, koje često puta rukovodi isključivo ili vera ili neki naročiti lokalni obziri, ili rukovodi neka čuprija u tom mestu, ili ja neznam što ih rukovodi i te lokalne manjine u svojim malim obinama često su puta jače od mnogih velikih stranaka i one će onda biti većina i one čestoputa, kad ih spravite sa većinom, one nisu nikakva većina, ali ovde su se javile kao većina i tako one dobivaju poslanika i dobije pravo ti poslanici da se pregovaraju, što će sa svim mogućim pitanjima, koja se tiču državnoga života. Ja nalazim, da ovaj sistem po srezovima nije dobar, da favorizira anacionalne manjine.

Ali, ima ovaj sistem i dobrih strana. Ima jednu dobru stranu u tom, što podstiče na biranje, jer ovakav sistem kakav je bio vrlo malo podstiče birače. Treba suviše velike agilnosti, da zainteresujete birače da izadju na biralište. Medjutim po srezovima je agilnost veća i u tom je dobra strana ovoga sistema.

Dakle, kao što vidite, gospodo, ovaj sistem ima i dobrih i rđavih strana. Što se pak tiče samoga količnika za određivanje mandata, ja nalazim, da je i on suviše strog i suviše mali. Po mojem mišljenju mi smo manjine suviše sveli. (**Nastas Petrović**: Nismo. Pitanje je mere.) Ja se slažem sa g. Nastasom Petrovićem, da je to pitanje mere. Fakt je, da ovaj izborni

zakon, koji je dao poslanike sa 800 glasova (Glas: I sa 400 glasova.), to je apsurdno. Ali pitanje nje nije upotrebljeno. Mogla je mera biti druga, pa ipak da ne bude prvo.

Kao što vidite gospodo, ovaj sistem, u opšte ove dopune, koje su u izbornom zakonu, imaju i dobrih i rđjavih strana, a ove dve stvari koje sam naveo mogu nama mnogo da škode. Mi imamo računati sa jednom činjenicom, koja je vrlo važna. Prilike, u kojima se nalazi naše društvo ovo naše savremeno društvo, one su neprestano u jednoj fermentaciji i ljudi, koji dodju i udalje se od naroda, od dubljega života, često puta ne vide, kakove se promjene i ekonomske i psihicke menjaju i događaju u pojedinim mestima, u pojedinim pokrajinama pa izgleda, da se tu najviše greške prave i ove dve stvari, koje su došle ovde, mislim, da su došle otuda. One imaju poroklo u dovoljnom nepoznavanju činjenica života. Ja verujem, kakav zakon mi doneli, život ima neminovnu stranu u sebi, ima nečega nužnoga, kao što je nuždan i zakon gravitacije. Ja ne bih želio, da oni elementi, koji su pozvani da stvaraju ovu državu, a mi ju stvaramo još jer je nismo još sasvim stvorili, dodju jednoga dana u položaj, da se brane od onoga što su sami svojom rukom stvorili. Eto, to ja ne bih želeo i s time svršavam svoj govor.

Predsednik Miša Trifunović: Ima reč g. Ministar Trifković.

Ministar za Izjednačenje Zakona Marko Trifković: Gospodo, još 10. dana pa će biti ravno godina dana, kako smo doneli Ustav, a u tome Ustavu predviđena je jedna naročita odredba, da se što pre donese izborni zakon. (Glasovi: Tako je!) I ako u Ustavu, kao što primećuje g. Kristan, ne piše baš izraz »što pre«, koji sam ja ovde upotrebio, ja mislim, da će se svi pravi i iskreni i istinski parlamentarci složiti sa mnom, da je interes parlamentarizma, da se izborni zakon što pre donese. (**Nastas Petrović:** Odmah, i to drugoga dana po Ustavu! — **Etbin Kristan:** Imao se donesti!) I ja mislim, da mi nitko ne će praviti opozicije, kad kažem da je Ustav, baš zato, što je naročito polagao na to, da se taj izborni zakon donese što pre, u prelaznim naređenjima stavio odredbu, da se izborni zakon donese skraćenim postupkom ili upravo da se donesu samo izmene i dopune, koje su neophodno potrebne, da se prema zakonu dovedu u saglasnost sa Ustavom. Slažući se svi mi s time, da je izborni zakon potreba pravoga i istinskoga parlamentarizma, ja mislim, da ćemo se isto tako složiti u tome, da jedan tako važan i potreban zakon nije gotovo za godinu dana donet. Tu nikako nisu bili sitniji razlozi, koji su stajali na putu. To je najbolji dokaz, da dve partije, koje već dve godine rade zajedno, na državnim poslovima, koji imaju vrlo mnogo dodirnih točaka i koje su vrlo mnogo krupnih poslova posvršavale, nisu bile u stanju, ja to otvoreno kazujem, jer je to poznata stvar, da se na tome izbornom zakonu brzo sporazumeju. (Čuje se: Zbog čega nisu? — Jedan glas: A kmetijci?) Ja o njima ne govorim a oni su uvek pristajali i složili se, čim bi se mi u političkim pogledima složili. Oni nam nisu u tome pravili nikakve smetnje. A zašto se, gospodo, nismo mogli složiti? Mi smo svi uvidili potrebu, da se taj zakon donese, ali se ipak nismo složili. Nismo se složili prosto zbog toga što su razna gledišta.

Gospodo, pravo da vam kažem, ja sam očekivao mnogo više objektivnosti od strane opozicije. Među-

tim te objektivnosti nije bilo. Na primer, ovde se govorilo o tome, kako su tu naročito nekakve namere rukovodile Vladu, da donese baš ovakav zakon, kako se nije vodilo računa ni o državnim ni o zemaljskim interesima, nego se vodilo računa o nekakvim sitnim partijskim interesima, kako Vlada nema nikakvih principa i sve tako krupne teške i oštre reči su upotrebljavane. Medjutim argumentacija stvarna, objektivna je oskudna. (**Stjepan Barić:** Dokažite to g. Ministre.) Gospodin Kristan kaže opozicija treba da proguta ovaj zakon za par dana, medjutim ovaj zakon je pred opozicijom više od nekoliko meseci. (**Stjepan Barić:** Nije g. Ministre.) G. Bariću, ja vrlo dobro znam, da sam podneo zakon o izmenama i dopunama u izbornom zakonu još u februaru ili martu mesecu. (**Stjepan Barić:** To je sasvim drugi zakon. — **Etbin Kristan:** Podneli ste ga, pa ste ga povukli sa dnevnoga reda.) A ovaj zakon, koji je pred vama danas i koji je od nekoliko dana pred Zakonodavnim Odborom, to je kao što je g. Ljuba Jovanović vrlo lepo kazao mnogo zgodniji od onoga, koji sam ja prvo podneo. Ja to priznajem. Vodeći računa o tome ne stoji kako su gospođa kazala, da je ovaj zakon od par dana poznat. (**Etbin Kristan:** Sve do saziva sednice Zakonodavnog Odbora niko za to nije znao. — **Stjepan Barić:** Ako ste se vi svadjali sa demokratima, mi to nismo znali, to su vaše kućne stvari.) Ovde je mnogo više napadana vlada i oštro osuđivana nego što je sam zakon osuđivan. Na primer g. Moskovljević počeo je svoj govor s time, kako je Vlada nelojalna, kako je skupštinska većina nelojalna. Do danas Skupština i Zakonodavni Odbor nigda nisu pokazali nelojalnost. Interesantna stvar, g. Moskovljević je pronašao, da je vlada nelojalna što nisu svi iz Vladine većine govorili pre njega. Medjutim da je to neko drugi od govornika kazao, pravo da vam kažem, ja ne bih reagovao, jer bih svakako imao više prava, ali g. Moskovljević govorio je to, što je g. Ljuba Jovanović opširno govorio i sad govoriti, da je nelojalna skupštinska većina i vlada, ja mislim, da je to vrlo jako rečeno, na svaki način vrlo neumesno.

Gospodin Hohnjec je u ovoj prilici, izmedju svega ostaloga što je opozicija na adresu vladinu uputila, rekao kako vlada ovim zakonskim projektom oduzima ništa manje nego biračko pravo polovini građana naše države. Gospodo, ja mislim, da se nekome može oduzeti neko pravo, ako ga on već ima. (**Dr. Josip Hohnjec:** Oduzima se prirodno pravo, koje vi negirate polovini naših državljana.)

Kao što rekoh, gospodo, da bi se nekome neko pravo oduzelo, treba to pravo već da ima, ali ženskog prava, na koje g. Hohnjec misli nema, i prema tome mi ga ne oduzimamo. Ali, gospodo, to mišljenje koje zastupa gospodin Hohnjec, evo u sred Parlamenta da kažem, da nimalo ne pogrešim, da će me iz opozicije demantovati ni gospodin Moskovljević ni gospodin Lazić, koji su neprijateljski raspoloženi prema meni — većina je u Odboru Zakonodavnom protiv ženskoga prava glasa. (**Stjepan Barić:** Mi znamo da je većina za ovaj zakon, ali to ne znači da je ovaj zakon dobar!) Dakle, gospodo, kad Vlada zna za to raspoloženje i Zakonodavnog Odbora i Narodne Skupštine i našega naroda, ja Vas pitam, kako se na to mogu praviti zamerke, što Vlada nije podnela zakonski projekt, protiv koga bi bio narod. (**Dr. Josip Hohnjec:** To je pitanje!)

G. Moskovljević tvrdi da je ovaj izborni zakon protivan Ustavu, jer veli, da vredja član 69. Ustava. Član 69. Ustava predviđa pravo, jednako tajno glasanje sa predstavništvom manjine. Međutim, gospodo, to nije tačno. G. Moskovljević veli, da samo u jednom jedinom slučaju ovaj zakon izborni zastupa, dozvoljava predstavništvo manjine, a to je u onom slučaju, kad ni jedna lista nema količnik, a u svima drugim slučajevima da ovaj izborni zakon isključuje predstavništvo manjine. Ja mislim, gospodo, da u ovom Domu ne deli niko to mišljenje, pa ni gospodin Gjonović. Jer sem te odredbe ima jedna druga odredba u ovom izbornom zakonu, da u izbornim okruzima, koji imaju 6 i više od 6 poslanika, pa samo jedna lista dobije količnik, onda ona druga lista koja ima najveći broj glasova i bez količnika dobija poslanika.

Dalje, gospodo, u izbornim okruzima koji biraju 9 i više od 9 poslanika, ako dve liste dobiju količnik, onda i ona treća ima prava na poslanika i ako nema količnika.

G. Moskovljević ima običaj, da pravi primedbe, kako se ovde politički govori, kako se govori neiskreno. A zar je ovo iskren govor g. Moskovljeviću, kad u zakonu piše kao što sam ja kazao. (**Stjepan Barić:** Odgovorite na ovo, što sam ja kazao, to je isto pitanje.) Dakle vidite gospodo, ima nekoliko slučajeva, gde je baš prema ovome tumačenju kako g. Moskovljević tumači zakon, zastupljeno predstavništvo manjina. (**Miloš Moskovljević:** To je opet nepravda.) Ali, gospodo, ovaj zakon sasvim drukčije zastupa predstavništvo manjina i bez ovih pobrojanih slučajeva, čim se u zakonu ne predviđa sistem majoriteta, tu su već zastupljene manjine. Da je ovaj zakon predvideo sistem majoriteta, tako kad jedna stranka u okrugu ima većinu, da ona nosi sve poslanike, onda bismo mogli govoriti, da nema predstavništva manjine. Ali kad ovaj zakon predviđa količnik, ne možete govoriti, da nema zastupništva manjina. Svaka stranka, koja ima količnik, dobija svoga poslanika. Prema tome nije tačno, da se vredja Ustav, nego je ovaj zakon sasvim u duhu Ustava. Čim se predviđa u izbornome zakonu biranje po količniku, to je odmah izrikom predviđeno predstavništvo manjina. (**Nastas Petrović:** Sa ublaženim količnikom.) I to što reče g. Petrović, sa ublaženim količnikom. A imate poslanike i bez količnika i onda govoriti da nema predstavništva manjina, to je suviše netačno.

G. Lazić u svome govoru kaže kako se pravi nekakav prepad na narod. Taj prepad na narod po g. Laziću sastoji se u tome, što je kandidacija dozvoljena na 25 dana pred izbore narodnih poslanika i on veli, kako se narodu neda vremena, da razmisli o tome ko bi mogao zastupati njegove interese. Izgleda da narod ne prati rad svojih predstavnika u Narodnoj Skupštini, da ne prati rad Vlade, nego da se jedan odao oranju, drugi kopanju, treći zidanju kuća, četvrti sečenju kupona, pa kad dodju izbori, onda uzmu Srpske Novine i Ustav i kažu: hoću sada da mislim na izbore. Vara se g. Lazić. Narod od onoga dana, kada pošlje svoga poslanika u Narodnu Skupštinu, on prati rad svoga poslanika i zbog toga, što narod redovno prati rad svojih poslanika, onda poslanici misleći, da će se dopasti narodu, glasaju protiv mnogih zakona, koji su za narod korisni. Ja ću otvoreno da kažem i ja ne mogu da verujem, da može biti nekome od gospode narodnih poslanika nezgodno, što nije ostavljen malo duži rok za kandidaciju, jer zna, da u pojedinim okruzima ima puno njih, koji

prate rad Narodne Skupštine i koji se spremaju za buduće izbore i može biti da će ti imati više vremena na raspoloženju nego koji narodni poslanik. Ali ne radi se ovde o kandidaciji ni Markovoj ni Jankovoj, nego o velikim državnim interesima, koje svi mi moramo da branimo i štitimo.

Izvesna su gospoda govorila o tome, kako su ovi sreski kandidati, koji se pominju u zakonu, nešto protivna ustavu, jer ustav traži, da svaki poslanik predstavlja ceo narod. Ja, pravo da Vam kažem, nisam mogao da izvedem od kuda su oni pronašli, da je to protivno ustavu. (**Ethbin Kristan:** To je protivno duhu biranja po okruzima i protivno je duhu partijskog načela.) Neki su tako rekli a ne Vi, neki su izričito to kazali. Oni su kazali, da po članu, mislim, 70. ili 71. Ustava narodni poslanik mora da predstavlja ceo narod, a ovi sreski kandidati da predstavljaju samo svoj srez. To nije tako i do sada su kandidacije vršene po srezovima i svaki je srez imao svoga sreskog kandidata. I do sada su vršene pogodbe između kandidata u pogledu davanja ostavke s pogledom na veći broj glasova koliko je ko dobio. Onako isto kao što su poslanici po opštinama, jer se izbori vrše u opštinama, pa se onda kuglice sračunavaju u okružnoj varoši, tako isto je i sada. Ti izbori biće po opštinama, a kuglice će se sračunavati u okružnoj varoši. I ako su birani za ceo okrug a ne za celu državu, oni će predstavljati ceo narod i celu državu.

Ovom se zakonu zamera da je reakcionaran, da nije demokratski i da nema zdrave principe, a nije izneto u čemu se ta reakcionarnost sastoji i u čemu je on nedemokratski. Kada u Engleskoj može da bude jedan izborni zakon, na osnovu majorizacije i kad u Francuskoj imamo jedan sličan zakon ovomu zakonu, onda se ne može nama predbacivati i zameravati što se mi ugledasmo na Englesku, koja je majka parlamentarnosti i na Francusku, koja je nesumnjivo jedna napredna zemlja, kao i na Belgiju i na Holandiju. (Glasovi: I na Magjarsku.) Neki su od gospode govornika kazali, da izgleda, da bi cela opozicija bila najzadovoljnija sa Dontovim sistemom. Ja sam već jednom prilikom rekao, a i sada ću da ponovim, da imamo jedan velik broj čisto demokratskih zemalja, naprednih zemalja, koje nisu usvojile taj Dontov sistem. Zato ja ne mogu da vidim našu reakcionarnost u tome, što mi idejno zajedno sa tim demokratskim naprednim zemljama.

Ja sam opazio danas kod opozicije jedan žučniji, oštrij ton nego što je to bilo u dosadašnjim diskusijama. (**Ethbin Kristan:** Za to, što je onaj atentat učinjen.) Opozicija je danas preko izvesnih svojih predstavnika počela malo i da preti. Pa pravo da vam kažem, meni je to neprijatno i nije mi pravo, ali pored svega toga ja mislim, da opozicija nema pravo na to. (**Ethbin Kristan:** I te kako! Opozicija je postavljena pred jedan fait accompli, pa gutaj sada!) Opozicija, gospodo, hoće sada da prisvoji sebi jedno pravo, koje ona nema. Po principima parlamentarnosti ona to pravo nema. (**Jovan Jovanović:** To Vi ne možete da govorite, vi ste radili drukčije, kada ste bili u opoziciji.) Ne znam. Izvolite uzeti reč pa mi dokazati. Kao što rekoh, kada opozicija takvim radom hoće da ruši samovlasno parlamentarnost, kada ona traži za sebe mnogo više prava nego skupštinska većina. Ja ovaj posao radim više od godinu i po dana sa Narodnom Skupštinom i mislim, da smem da kažem, da je Vlada stalno imala težnju da koliko je god moguće više izlazi na susret opoziciji. (**Ethbin**

Kristan: Sa lepim rečima! I kada smo gradili Ustav i kada su se gradili svi ostali zakoni, razume se, da je vlada stalno gledala, da održi svoju glavnu liniju pri svem tome čini razne koncesije i razne ustupke. Medjutim ako opozicija bude uradila ono s čime preti, vlada će biti dovedena u takav položaj, u takvu alternativu, da mora o toj stvari doneti rešenje: ona će biti primorana ili da radi i bez opozicije, ili, gospodo, da ide na izbore bez budžeta. Ali gospodo, zato neće nositi odgovornost vlada. (**Miloš Moskovljević:** Ja sam rekao, da vi uvek učenjujete. — **Vojslav Lazić:** Dajte nam prvo budžet, pa onda izborni zakon.) Kao što rekoh, za to neće nositi odgovornost vlada, koja od svoje strane sve čini i koja je od svoje strane sve činila, da ni u čemu ne povredi parlamentarnu opoziciju. Ali ako opozicija hoće da ima veća prava no što ima skupštinska većina, mi joj ne možemo izaći na susret.

Kao što sam u početku svoga govora rekao, godinu dana trebalo je, da dodje do izbornoga zakona, neophodno potrebnog svakoj parlamentarnoj zemlji, da se iznese pred Narodnu Skupštinu. (**Etibin Kristan:** Godinu dana trebali ste za sporazum, a ja opetujem, mi treba da gutamo za jedan dan.) I, gospodo, za ovaj izborni zakon nesumnjivo je, da vlada na prvome mestu nosi odgovornost: ako on bude štetan za državne interese, kao što veli gospodin Moskovljević i g. Lazić, onda nesumnjiva je stvar, da na prvome mestu za taj rđav zakon nosi odgovornost vlada, a ne opozicija i ja molim skupštinsku većinu, da primi ovaj zakon. (Odobranje.)

Predsednik Miša Trifunović: Gospodo načelna debata je završena. Tma reč g. Jovan Jovanović, da učini izjavu u ime svoje grupe.

Jovan Jovanović: Gospodo mi iz opozicije konstatujemo, da razlozi, koje su naši poslanici od jutros iznosili, nisu vas ubedili i da vi ostajete pri tome, da ovaj izborni zakon izglasate ovako, kako ste ga podneli.

U ime zemljoradničke stranke, jugoslavenske pučke stranke, socijalističke stranke, republikaanske stranke i nacionalne socijalističke stranke ja imam da učinim ovu izjavu:

Izborni zakon, kakav je vlada podnela, a većina Zakonodavnog Odbora misli da primi, opozicija smatra atentatom na demokratiju u ovoj zemlji. On veštački i nesrazmerno pojačava neke političke grupe, a slabi druge i na taj način može doći do toga, da i manjina u narodu postane većina u Parlamentu. Po njemu ogromni deo naroda neće doći do pravog izražaja u Parlamentu i tim uticati na tok politike i upravljanje državom.

Ali posledice ovakvog izbornog reda po našem dubokom uverenju moraju biti: neprirодно pojačanje i favoriziranje elemenata, koji faktički ne predstavljaju većine u pojedinim krajevima zemlje, jer će se ti elementi baš radi propisa ovog zakona kompaktno isticati protivu partijskih organizovanih narodnih elemenata i postajati većine. Koliko je to štetno za velike interese države i demokratije i dilematima političkim mora biti jasno.

Mi smo za to, da svaka grupa, svaka partija i svaki socijalni pokret bude predstavljen u Skupštini prema svojim faktičkim snagama u narodu. Izborni sistem, koji bi to osigurao, jedino bi služio i velikim interesima demokratije i države.

Zato stranke opozicije predlažu, da se naert povrati Pododboru da ga preradi, kako bi odgovarao ovim principima. No, ako se većina ogluši o naš zahtev i primi naert kakav jeste za osnovu specijalne debate, onda predstavnici opozicije u odboru izjavljuju sa ovoga mesta:

1. Predstavnici opozicije neće više učestvovati u radu na izradi i primanju jednog ovakvog izbornog zakona. Oni ostavljaju vladi i njenoj većini odgovornost za donošenje jednog takvog rđavog zakona;

2. Predstavnici opozicije izjavljuju još i to, da će prema vladi i njenoj većini, koja vrši ovakav atentat na demokratiju i interese države, i u daljem parlamentarnom radu revidirati svoju dosadašnju taktiku. Vlada i većina, ako prime ovakav izborni zakon, nalož će opoziciji dužnost, da pred narodom svim sredstvima, koja su joj na raspoloženju, demonstrira i pokaže kako je razrešena svake odgovornosti za kobne posledice tog zakona.

Predsednik Miša Trifunović: Molim vas, gospodo, pristupićemo glasanju u načelu o ovom zakonskom predlogu. Ko je za to da se ovaj predlog u načelu primi izvoliće glasati »za«, a ko je protiv glasaće »protiv«.

Miloš Moskovljević: G. Predsedniče, mi smo predložili, da se ovaj predlog vrati u Odbor.

Predsednik Miša Trifunović: Ja sam ovaj predlog stavio na glasanje.

Etibin Kristan: Ovde je pao predlog, da se vrati ovaj zakonski predlog u Pododbor.

Predsednik Miša Trifunović: Pardon, vi mislite, da slavim na glasanje predlog, da se ovaj zakonski predlog vrati u Odbor. (**Etibin Kristan:** To treba najpre staviti na glasanje.) Ko je za to da se ovaj predlog vrati u odbor neka izvoli ustati, ko je »protiv« neka izvoli sedeti. (Manjina ustaje.) Oglašujem, da je ovaj predlog odbačen. Sad ćemo pristupiti glasanju u načelu o ovom zakonskom predlogu. Ko je za to, da se ovaj predlog u načelu primi izvoliće glasati sa »za«, a ko je protiv glasaće sa »protiv«. Molim g. sekretara, da izvrši prozivku.

Sekretar dr. **Pavle Čubrović** proziva članove Zakonodavnog Odbora, da glasaju.

(Nastaje glasanje. — Posle glasanja.)

Predsednik Miša Trifunović: Gospodo, izvolite čuti rezultat glasanja. Glasalo je svega 29 poslanika. Za predlog u načelu glasalo je 21, a protiv glasalo je 8. To su gospoda, koja su izašla. Prema tome, objavljujem, da je ovaj zakonski predlog o izmenama u izbornom zakonu u načelu primljen.

Gospodo, današnju sednicu zaključujem, a iduću zakazujem za ponedeljak u 10 časova pre podne, s produženjem dnevnoga reda: specijalna debata o izmenama u izbornom zakonu.

(Sednica je zaključena u 19 časova.)